

MAREK KONSTANKIEWICZ
ORCID [0000-0001-6526-6908](https://orcid.org/0000-0001-6526-6908)
mkonstan@hektor.umcs.lublin.pl
(Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej)

REGULACJE PRAWA POLSKIEGO MAJĄCE ZNACZENIE DLA DZIAŁALNOŚCI ARCHIWALNEJ

Słowa kluczowe: prawo archiwalne, prawo o dokumentach, prawo polskie, prawo europejskie, prawo międzynarodowe

Streszczenie

Regulacje prawne istotnie wpływają na prowadzenie działalności archiwalnej, w tym na stan zachowania i dostępność materiałów archiwalnych. Artykuł syntetycznie przedstawia obowiązujące w Polsce w dniu 1 września 2020 r. unormowania prawa powszechnie obowiązującego bezpośrednio odnoszące się do ustroju instytucji archiwalnych oraz do ochrony materiałów archiwalnych, a także kształtowania, opracowywania i udostępniania zasobu archiwalnego. Regulacje te znajdują się w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, w ustawie z 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach wraz z aktami wykonawczymi, a także w szeregu innych ustaw i rozporządzeń oraz w licznych umowach międzynarodowych i aktach prawa Unii Europejskiej. Szczególną uwagę zwraca wzrost liczby uregulowań traktujących archiwalia łącznie z innymi dobrami kultury oraz lokujących działalność archiwów w obszarze zapewniania szeroko rozumianego dostępu do informacji. Dużym wyzwaniem jest rozproszenie tych norm wśród wielu aktów prawnych oraz liczne i fragmentaryczne zmiany w nich dokonywane. Niektóre obszary regulacji prawnych wymagają pogłębienia badań, zwłaszcza nad ich rzeczywistym wpływem na działanie archiwów. Niniejsza refleksja może być przydatna dla dyskusji metodycznych, kształcenia kadr archiwalnych na wszelkich poziomach oraz formułowania postulatów zmian legislacyjnych.

MAREK KONSTANKIEWICZ

ORCID [0000-0001-6526-6908](https://orcid.org/0000-0001-6526-6908)

mkonstan@hektor.umcs.lublin.pl

(Maria Curie-Skłodowska University)

PROVISIONS OF POLISH LAW OF SIGNIFICANCE TO ARCHIVAL ACTIVITIES

Keywords: law on archives, law on documents, Polish law, European law, international law

Abstract

Legal provisions significantly affect archival activities, including the state of preservation and availability of archival materials. This article presents the provisions of generally applicable law in Poland as of 1 September 2020, taking into account provisions directly related to the structure of archival institutions, the protection of archival materials and the processes of shaping, developing and sharing of archival resources. These provisions can be found in the Constitution of the Republic of Poland, the Act on National Archive Resources and Archives of 1983 with secondary legislation, a range of other acts and secondary legislation to them, numerous international agreements and legal acts of the EU. It is particularly interesting that there is an increase in the number of regulations which treat archives together with other cultural assets, which locate the activities of archives in the area of general access to information. A major challenge is the dispersion of these norms across many legal acts, as well as frequent and fragmentary amendments to them. Some areas of legal regulations require more in-depth research, especially in terms of their actual impact on the activities of archives. This reflection may be useful in methodological discussions, educating archive staff at all levels and formulating proposals for legislative amendments.

Regulacje prawne istotnie determinują wykonywanie działalności archiwalnej, dostarczając archiwistom stosownych narzędzi ich pracy, zaś w dalszej perspektywie wywierają pewien wpływ na stan korpusu źródeł archiwalnych i ich dostępność. Zarazem treść odnośnych przepisów jest wypadkową różnych, nie zawsze spójnych, rozstrzygnięć podejmowanych przez organy tworzące prawo. Może to być szczególnie widoczne, gdy obowiązujące normy są pomieszczone w licznych aktach wydanych na przestrzeni wielu lat, a wręcz w różnych epokach historycznych, z czym akurat mamy do czynienia w interesującym nas obszarze¹. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie całościowego obrazu regulacji prawnych, istotnych dla merytorycznego działania archiwów, obowiązujących w Polsce w dniu 1 października 2020 r.

Dotąd kompleksowego omówienia, w formie komentarza uwzględniającego stan prawny obowiązujący w czerwcu 2016 r., doczekała się treść wiodącej dla tej problematyki regulacji ustawowej². Pewną aktualność zachowuje publikacja prezentująca obowiązujące na przestrzeni niemal stu lat podstawy prawne działania archiwów państwowych³. Należy także odnotować aktualne omówienia przepisów odnoszących się do obszaru kształtowania zasobu archiwalnego narastającego w podmiotach publicznych⁴ oraz funkcji udostępniania realizowanej przez archiwa państwowe⁵. Tymczasem korpus norm prawnych dotyczących funkcjonowania wszystkich archiwów stale podlega rozbudowie i przekształceniom. W ciągu ostatnich czterech lat miało miejsce kilka nowelizacji ustawy o narodowym zasobie archiwalnym, pojawiły się przepisy istotnie rozbudowujące zagadnienia ochrony dóbr kultury oraz danych osobowych. Uzasadnia to potrzebę rozpoznania aktualnego stanu regulacji prawa polskiego mających znaczenie dla prowadzenia działalności archiwalnej.

Realizacja wyznaczonego celu badawczego wymagała odnalezienia, rozproszonych w wielu aktach prawa powszechnie obowiązującego, przepisów odnoszących się wprost do prowadzenia działalności archiwalnej lub określających status materiałów archiwalnych. Posłużenie się zasadami wykładni prawa pozwoliło zrekonstruować treści zawartych w tych przepisach norm prawnych

¹ M. Konstankiewicz, *Kształtowanie podstaw prawnych działalności archiwalnej w Polsce na przełomie XX i XXI w.*, „Archeion” 2019, t. 120, s. 337–366, <https://www.ejournals.eu/Archeion/120/art/16233/> [dostęp: 1.10.2020].

² M. Konstankiewicz, A. Niewęglowski, *Narodowy zasób archiwalny i archiwa. Komentarz*, Warszawa 2016.

³ R. Galuba, *Archiwa państwowe w latach 1918–2011. Podstawy prawne działalności*, Poznań 2012.

⁴ G. Abgarowicz, E. Pełakowska, A. Prasal, *Procedury elektronicznego zarządzania dokumentacją w administracji*, Warszawa 2018; A. Regliński, *Archiwizacja dokumentacji w jednostkach państwowych i samorządowych (po nowelizacji ustawy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach)*, Wrocław 2016.

⁵ D. Grot, *Ku przeszłości otwartej. Dostępność archiwów państwowych w Polsce w latach 1918–2014*, Warszawa 2015.

i ustalić zakresy przedmiotowe i podmiotowe ich obowiązywania. Dzięki twierdzeniom teorii archiwalnej możliwe było zinterpretowanie norm i ulokowanie ich w szerszym kontekście działalności archiwalnej w nawiązaniu do poszczególnych funkcji archiwów. Uwzględniono zatem ochronę materiałów archiwalnych (poprzez szersze ujęcie przechowywania), kształtowanie zasobu archiwalnego (obejmujące selekcję i gromadzenie archiwaliów) oraz opracowywanie i udostępnianie archiwaliów⁶. Odrębnie potraktowano czynności o charakterze towarzyszącym, takie jak wykonywanie kontroli archiwalnej, wspieranie działań innych archiwów oraz prowadzenie badań naukowych związanych z funkcjonowaniem archiwów. Kwestie wstępne, takie jak rozumienie przez prawodawcę materiałów archiwalnych, działalności archiwalnej oraz archiwów, zostały jedynie zasygnalizowane.

Niniejsza analiza pozwoli ustalić, jakich narzędzi prawo dostarcza służbom archiwalnym, co z jednej strony może być uwzględnione w wypowiedaniu twierdzeń z zakresu metodyki archiwalnej, z drugiej może stanowić punkt wyjścia do dokonania oceny stanu obowiązującego prawa archiwalnego i sformułowania ewentualnych postulatów legislacyjnych.

Poszukiwanie norm prawnych wprost odnoszących się do działalności archiwalnej musi objąć liczne akty prawne należące do niemal wszystkich rodzajów źródeł prawa powszechnie obowiązującego określonych w Konstytucji⁷. Sama ustawa zasadnicza⁸ zawiera uregulowania, które wiążą działanie archiwów z ważnymi aspektami rzeczywistości prawnej. I tak w jej art. 73 ustanowiono wolności badań naukowych, korzystania z dóbr kultury, a także nauczania i twórczości artystycznej. Realizacja każdej z tych wolności może wiązać się z dostępem do materiałów archiwalnych. Jednocześnie art. 6 ustawy zasadniczej zobowiązuje władze publiczne do zapewnienia odpowiednich warunków do upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury⁹.

Ponadto do niektórych rodzajów archiwaliów odnoszą się uregulowania konstytucyjne ustanawiające prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne (art. 61), prawo każdego do dostępu do dotyczących go urzędowych dokumentów i zbiorów danych oraz do żądania sprostowania oraz usunięcia informacji nieprawdziwych,

⁶ B. Ryszewski, *Teoretyczne podstawy działalności archiwów*, [w:] *Archiwa w nowoczesnym społeczeństwie. Pamiętnik V Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich. Olsztyn 6–8 września 2007*, red. J. Poraziński, K. Strykowski, Warszawa 2008, s. 18–22.

⁷ W. Pęksa, *Prawo archiwalne – wprowadzenie do zagadnienia*, [w:] *Prawo archiwalne. Stan aktualny i perspektywy zmian*, red. H. Robótka, Toruń 2007, s. 20–21.

⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483, z późn. zm.).

⁹ M. Chmaj, *Konstytucyjne podstawy ochrony dóbr kultury*, [w:] *Prawna ochrona dóbr kultury*, red. T. Gardocka, J. Sobczak, Toruń 2009, s. 26–33; J. Sobczak, *Wolność korzystania z dóbr kultury – standardy europejskie i konstytucyjna rzeczywistość polska*, [w:] *Prawna ochrona dóbr kultury*, red. T. Gardocka, J. Sobczak, Toruń 2009, s. 7–25.

niepełnych lub zebranych w sposób sprzeczny z ustawą (art. 51 ust. 3 i 4), a także do ochrony życia prywatnego i tajemnicy komunikowania się (art. 47 i 49). Z kolei ochrona prawa własności (art. 21 i 64) wyznacza zakres możliwych ingerencji w prawa dysponentów archiwaliów, szczególnie podmiotów prywatnych.

Istotną część polskiego prawa archiwalnego stanowią także akty prawa międzynarodowego wiążące Rzeczypospolitą Polską i wyznaczające w odpowiednim zakresie ramy działania dla prawodawcy krajowego. Zwracają uwagę dwa podstawowe obszary takich regulacji. Pierwszy związany jest z kontrolą przemieszczania archiwaliów pomiędzy państwami oraz ochroną przed zagrożeniami wynikającymi z konfliktów zbrojnych. Drugi to próba godzenia dostępu do archiwaliów z potrzebą ochrony danych osobowych czy własności intelektualnej przy uwzględnieniu uprawnień informacyjnych obywateli współczesnych państw demokratycznych.

Na szczególną uwagę zasługują akty prawne stanowione przez Unię Europejską¹⁰. Należące do tej grupy akty, zwane dyrektywami, nakładają obowiązki w zakresie uregulowania określonych spraw w porządkach prawnych poszczególnych państw członkowskich. Z kolei rozporządzenia Unii Europejskiej są stosowane w państwach członkowskich bezpośrednio. Spośród tych ostatnich warto przywołać akt prawny będący trzonem europejskiego systemu prawnej ochrony danych osobowych¹¹. Niektóre z jego przepisów (art. 5 ust. 1 lit. e; art. 9 ust. 2 lit. j; art. 14 ust. 5 lit. b oraz art. 17 ust. 3 lit. d) wprost odnoszą się do działań archiwów, zaś art. 89 ust. 3 zezwala państwu członkowskiemu na wprowadzenie dalszych ograniczeń uprawnień osób, których przetwarzane dane osobowe dotyczą, uzasadnionych niezbędnością przetwarzania tych danych do celów archiwalnych w interesie publicznym¹².

¹⁰ Ogólnie o regulacjach prawa Unii Europejskiej zob.: S. Strykowska, *Problematyka ochrony dóbr kultury w prawie Unii Europejskiej*, „Archiwista Polski” 2017, nr 1–2, s. 43–53.

¹¹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych) (Dz. Urz. UE L 2016, nr 119, s. 1), szerzej znane jako RODO, dalej: rozporządzenie o ochronie danych. Przepisy tego rozporządzenia niektóre kwestie pozostawiają do uregulowania w prawie krajowym poszczególnych państw członkowskich – w przypadku Polski zrealizowano to poprzez uchwalenie Ustawy z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 1781).

¹² Istnieją pewne wątpliwości co do zakresu stosowania RODO. Wynikają one z faktu, iż rozporządzenie nie ma zastosowania do przetwarzania danych osobowych w ramach działalności nieobjętej zakresem prawa Unii i z tego punktu widzenia należałoby ocenić prowadzenie działalności archiwalnej. Z drugiej jednak strony, po pierwsze, same przepisy RODO regulują przetwarzanie danych do celów archiwalnych w interesie publicznym, w związku z tym nasuwa się pytanie, jakich podmiotów i w jakim zakresie te przepisy dotyczą. Po drugie, art. 22b ustawy archiwalnej wprost wyłącza stosowanie niektórych przepisów RODO (art. 16 i 18) w działalności archiwalnej prowadzonej przez część archiwów. Zob.: S. Wikariak, *Ustawodawca zapomniał nie tylko o IPN*, [wywiad z G. Sibigą], „Dziennik Gazeta Prawna” 2020, nr 180 z 15 września, dodatek: „Gazeta Prawna. Przedsiębiorczy

Spośród aktów prawa rangi ustawowej, podstawowe znaczenie dla naszych rozważań ma Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (dalej: ustawa archiwalna)¹³, która weszła życie 1 stycznia 1984 r. i od tamtej pory była zmieniana 43 razy (do października 2020 r.).

W swym pierwotnym brzmieniu ustawa archiwalna kompleksowo normowała ochronę archiwaliów, całkowicie wyłączając tę kwestię z zakresu ówczesnych przepisów o ochronie zabytków¹⁴. W ostatnich latach nastąpił częściowy odwrót od przyjętego rozwiązania i obecnie wprost odnoszą się do materiałów archiwalnych przepisy ustawy z 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotyczące prowadzenia krajowego rejestru utraconych dóbr kultury oraz Listy Skarbów Dziedzictwa¹⁵.

Ponadto wprost o materiałach archiwalnych traktują przepisy ustawy o restytucji narodowych dóbr kultury¹⁶ oraz ustawy o rzeczach znalezionych¹⁷. Katalog najbardziej kluczowych dla działalności archiwalnej aktów rangi ustawowej należy uzupełnić jeszcze o ustawę o Instytucie Pamięci Narodowej¹⁸ ze względu na to, że w całkowicie autonomiczny sposób określa ona funkcjonowanie pionu archiwalnego tego Instytutu. Istotna część uregulowań, dotyczących zasobu archiwalnego narastającego w poszczególnych rodzajach podmiotów lub będącego szczególnymi rodzajami dokumentacji, zawarta jest w szeregu innych aktów prawnych, najczęściej rozporządzeń wykonawczych do wielu różnych ustaw¹⁹.

Zagadnienia wstępne

Dla całej archiwistyki oraz niniejszych rozważań kluczowe jest znaczenie terminu „materiały archiwalne”. W art. 1 ustawy archiwalnej sformułowano definicję materiałów archiwalnych stanowiących narodowy zasób archiwalny, które w jej dalszych przepisach są w skrócie określane jako „materiały archiwalne”. W ten sposób został wskazany zakres przedmiotowy tego aktu prawnego, albowiem tak rozumiane archiwalia są objęte ochroną prawną przewidzianą w jego

i prawniczy wtorek”, s. B8; Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 28 sierpnia 2020 r., sygn. I OSK 3325/19, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/FCE8475960> [dostęp: 1.10.2020].

¹³ T.j.: Dz.U. 2020, poz. 164.

¹⁴ Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i o muzeach (Dz.U. 1962, nr 10, poz. 48).

¹⁵ Art. 2 ust. 2. Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j.: Dz.U. 2020, poz. 282, z późn. zm.).

¹⁶ Ustawa z dnia 25 maja 2017 r. o restytucji narodowych dóbr kultury (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 1591), dalej: ustawa o restytucji.

¹⁷ Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o rzeczach znalezionych (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 908).

¹⁸ Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 1882, z późn. zm), dalej: ustawa o IPN.

¹⁹ Zob.: przypisy nr od 56 do 66.

przepisach oraz stanowią przedmiot działań instytucji wyspecjalizowanych w jej sprawowaniu²⁰.

Materiałami archiwalnymi, w rozumieniu przytoczonego przepisu, jest dokumentacja, bez względu na formę wytworzenia, która ma znaczenie jako źródło informacji o wartości historycznej. Istotne jest też stwierdzenie, że chodzi tu o dokumentację powstałą w przeszłości oraz powstającą współcześnie, przez co podkreślono zjawisko ciągłego powiększanie się narodowego zasobu archiwalnego, ale też czego konsekwencją jest pojawianie się w nim nowych form dokumentacji, jak choćby tej, mającej postać elektroniczną²¹. Istotną cechą archiwaliów w rozumieniu ustawowym jest też ich przynależność do narodowego zasobu archiwalnego, choć wprost zaznaczono ją jedynie nazwą tego zasobu oraz pośrednio zasygnalizowano wskazaniem na Państwo Polskie w dookreśleniu wartości źródłowej archiwaliów²².

Definicja materiałów archiwalnych jako wchodzących do narodowego zasobu archiwalnego została sformułowana na potrzeby ustawy archiwalnej. Tymczasem w innych aktach prawnych albo zawarte są odesłania do takiego ich rozumienia, albo termin ten pojawia się bez bliższego doprecyzowania określenia, co w praktyce może skłaniać do interpretowania go w rozumieniu przyjętym w ustawie archiwalnej. W przepisach ustawy o restytucji materiały archiwalne wchodzące w skład narodowego zasobu archiwalnego stanowią jednocześnie narodowe dobra kultury RP (art. 2 pkt 4 lit. c tej ustawy) obok niektórych kategorii zabytków, rzeczy wpisanych do inwentarza muzealiów i materiałów bibliotecznych zaliczanych do narodowego zasobu bibliotecznego.

Rozumienie materiałów archiwalnych jako wchodzących do narodowego zasobu archiwalnego nie wyczerpuje jednak całego spektrum zjawisk, które reguluje prawo. Chodzi o sytuacje wymagające odniesienia się do materiałów archiwalnych rozumianych w sposób uniwersalny, bez odwołania się od kategorii narodu, tak jak ma to miejsce w ustawowych definicjach zabytków, muzealiów lub materiałów bibliotecznych. W samej ustawie archiwalnej z taką sytuacją mamy do czynienia w art. 14 ust. 3, w którym użyte jest określenie „materiały archiwalne nie wchodzące do narodowego zasobu archiwalnego” na oznaczenie obiektów, w przypadku których zachodzi potrzeba wiążącego stwierdzenia, że

²⁰ Uwagi na temat tej i innych definicji legalnych zwartych w ustawie archiwalnej czyni M. Płuciennik: idem, *Polska terminologia archiwalna w źródłach prawa*, Warszawa 2020, szczeg. s. 111–116.

²¹ Szersze tło definiowania dokumentu elektronicznego na gruncie prawnym przedstawia W. Woźniak, zob.: idem, *Dokument elektroniczny – definiowanie na gruncie archiwalnym*, „Archiwista Polski” 2019, nr 2, szczeg. s. 55–67.

²² Wątpliwość, czy pojęcie narodowego zasobu archiwalnego obejmuje należące w myśl art. 15 ust. 1 pkt 2 do państwowego zasobu archiwalnego materiały wytworzone przez administracje państw obcych, w szczególności zaborczych, podniósł H. Niestrój, zob.: idem, *Zasób archiwalny*, [w:] *Zasada zespołowości w praktyce archiwów państwowych. Studia i materiały*, red. E. Rosowska, Warszawa 2017, s. 39–40.

nie posiadają one wszystkich cech nakazujących objęcie ich ochroną prawną jako materiałów archiwalnych wchodzących do narodowego zasobu archiwalnego. Podobnie należy interpretować ust. 4 tego artykułu odnoszący się do materiałów archiwalnych przywiezionych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej z zastrzeżeniem ich zwrotu, czy podlegających zwrotowi z terytorium Polski na terytorium innego państwa, na podstawie przepisów ustawy o restytucji.

Również inne akty prawne odnoszą się do materiałów archiwalnych rozumianych jako obiekty spełniające większość warunków wskazanych w art. 1 (w szczególności stanowiących dokumentację będącą źródłem informacji o wartości historycznej) lecz, przez brak związku z narodem, nie zaliczanymi do narodowego zasobu archiwalnego. Tak szerokie rozumienie archiwaliów obejmuje definicja dóbr kultury zawarta w art. 2 pkt 1 ustawy o restytucji. Zalicza się do nich m.in. rzeczy ruchome niebędące zabytkami, a także ich części składowe lub zespoły, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na ich wartość artystyczną, historyczną lub naukową lub ze względu na ich znaczenie dla dziedzictwa i rozwoju kulturalnego. Podobnie ustawa o rzeczach znalezionych traktuje o rzeczach o wartości historycznej, naukowej lub artystycznej, a z jej art. 23 i 24 wprost wynika, że mogą nimi być materiały archiwalne. Wreszcie konwencja haska o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego za dobra kulturalne uważa dobra ruchome, które posiadają wielką wagę dla dziedzictwa kulturalnego narodu, na przykład rękopisy i inne przedmioty o znaczeniu artystycznym, historycznym lub archeologicznym, jak również zbiory naukowe i poważne zbiory archiwaliów²³.

W praktyce występuje dość często problem rozgraniczenia archiwaliów od innych obiektów podlegających szczególnej ochronie prawnej. Taka sytuacja występować może w odniesieniu do zabytków, którymi są między innymi rzeczy ruchome, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową²⁴. Mamy również do czynienia z podobieństwem do materiałów bibliotecznych, którymi są w szczególności dokumenty zawierające utrwalony wyraz myśli ludzkiej, przeznaczone do rozpowszechniania, niezależnie od nośnika fizycznego i sposobu zapisu treści, a zwłaszcza: dokumenty graficzne (piśmiennicze, kartograficzne, ikonograficzne i muzyczne), dźwiękowe, wizualne, audiowizualne i elektroniczne²⁵. Definicja materiałów archiwalnych pokrywa się także częściowo z pojęciem muzealiów, którymi są

²³ Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 r. (Dz.U. 1957, nr 46, poz. 212).

²⁴ Art. 3 pkt 1 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. [...] (t.j.: Dz.U. 2020, poz. 282, z późn. zm.).

²⁵ Art. 5 Ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 1479). Ta kwestia, jako problem rozgraniczenia dokumentacji od publikacji, pojawia się w tle dyskusji o archiwi-

rzeczy ruchome stanowiące własność muzeum i wpisane do inwentarza muzealiów²⁶.

Przepisy ustawy archiwalnej wprowadzają podział narodowego zasobu archiwalnego według kryterium własnościowego (art. 2 ust. 2 ustawy archiwalnej) na dwie części: państwowy zasób archiwalny oraz niepaństwowy zasób archiwalny. Na pierwszy z nich składają się materiały archiwalne będące własnością Skarbu Państwa, jednostek samorządu terytorialnego oraz państwowych i samorządowych osób prawnych, czyli – innymi słowy – szeroko rozumianych podmiotów publicznych.

Państwowy zasób archiwalny jest bliżej zdefiniowany w art. 15, w którym wskazano przesłanki zaliczenia doń określonej dokumentacji. Po pierwsze może nimi być status jej wytwórcy (art. 15 ust. 1 pkt 1 i 1a) lub status wytwórcy w połączeniu z faktem znalezienia się materiałów na terytorium Polski (art. 15 ust. 1 pkt 2). W pierwszym przypadku chodzi o organy i jednostki organizacyjne, zarówno państwowe jak i samorządu terytorialnego, w drugim o obce organy władzy i administracji państwowej. Materiały z obu tych grup z mocy prawa wchodzi do państwowego zasobu archiwalnego i tym samym nie mogą znajdować się poza nim. Natomiast archiwalia wytworzone przez inne niż wskazane wcześniej podmioty mogą przejść na własność państwa i dopiero w ten sposób znaleźć się w państwowym zasobie archiwalnym (art. 15 ust. 2). Wymaga to jednak wykonania czynności prawnej skutkującej przeniesieniem własności, czyli np. sprzedaży, darowizny, ale również nabycia spadku czy orzeczenia przepadku.

Dwie kolejne części narodowego zasobu archiwalnego to niepaństwowy zasób archiwalny, czyli archiwalia będące własnością podmiotów prywatnych, a więc podmiotów innych niż publiczne (art. 41). Pierwsza z nich to ewidencjonowany niepaństwowy zasób archiwalny, który stanowią archiwalia będące własnością osób prawnych oraz jednostek organizacyjnych (art. 42). W praktyce kryją się za tym, po pierwsze, archiwalia narosłe i zgromadzone przez przedsiębiorców (obecnie przede wszystkim spółki prawa handlowego czy spółdzielnie), organizacje pozarządowe (stowarzyszenia, fundacje, ale także kościoły i związki wyznaniowe czy też partie polityczne i związki zawodowe) i wreszcie organy samorządów specjalnych, głównie samorządów zawodowych. Druga część to nieewidencjonowany niepaństwowy zasób archiwalny, czyli archiwalia stano-

zacji Internetu, zob.: W. Woźniak, *Archiwizacja Internetu – próba podsumowania dotychczasowych prac i ustaleń*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory” 2019, t. 10, s. 75–98.

²⁶ Art. 21 Ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 917). Według art. 31 tej ustawy, przepisy jej rozdziału 4 „Muzealia” nie naruszają tych, dotyczących ochrony narodowego zasobu archiwalnego, co oznacza, że w stosunku do tego rozdziału ustawy o muzeach, ustawa archiwalna ma charakter przepisu szczególnego, zob.: P. Antoniak, *Ustawa o muzeach. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 153. Na problem statusu materiałów archiwalnych w muzeach zwrócił uwagę J. Wiśniewski, zob.: idem, *Materiały archiwalne w muzeach*, „Archiwista Polski” 2012, nr 3, s. 66. Tekst spotkał się z polemiczną wypowiedzią R. Gąsior, zob.: eadem, *Archiwalia w muzeach. Z problemów teorii archiwalnej*, „Archiwista Polski” 2013, nr 1, s. 48–49.

wiące własność osób fizycznych, w tym materiały przez nie odziedziczone lub legalnie zakupione (art. 46).

Podział narodowego zasobu archiwalnego na trzy części (państwowy zasób archiwalny, ewidencjonowany niepaństwowy zasób archiwalny oraz nieewidencjonowany niepaństwowy zasób archiwalny) ma kluczowe znaczenie, gdyż wskazane kategorie determinują zakres przedmiotowy przytłaczającej większości przepisów ustawy archiwalnej, co w konsekwencji istotnie różnicuje status prawny archiwaliów zaliczanych do poszczególnych części narodowego zasobu archiwalnego²⁷.

Podmioty administrujące składnikami państwowego zasobu archiwalnego są adresatami licznych i relatywnie szczegółowych regulacji. Wynika to z faktu, iż materiały archiwalne są niezbędnymi dla władz publicznych narzędziami, służącymi wykonywaniu ich kompetencji. Wpływa to istotnie na treść regulacji dotyczących wyodrębniania archiwaliów z ogółu narastającej dokumentacji i gromadzenia tych ostatnich w archiwach. Ponadto stanowią one mienie publiczne, a szeroko rozumiany dostęp do nich mieści się w obszarze korzystania z konstytucyjnych praw i wolności.

Z kolei postępowanie z archiwaliami stanowiącymi obie części niepaństwowego zasobu archiwalnego jest przedmiotem mniej licznych regulacji, które ich właścicielom pozostawiają większy obszar swobody. Ograniczenia w tym zakresie, mające na celu zabezpieczenie archiwaliów jako świadectw przeszłości, muszą uwzględniać konieczność poszanowania istoty prawa własności. Na restrykcje te składa się ograniczenie w wywozie materiałów archiwalnych za granicę oraz dodatkowo, w przypadku ewidencjonowanego niepaństwowego zasobu archiwalnego, obowiązek ochrony i ewidencjonowania, tudzież znaczne ograniczenia w przenoszeniu własności, zaś w przypadku nieewidencjonowanego niepaństwowego zasobu archiwalnego jedynie ograniczenie możliwości sprzedaży poprzez instytucję prawną pierwokupu.

Z przepisów innych aktów prawnych niż ustawa archiwalna wynikają pewne modyfikacje sytuacji prawnej składników poszczególnych części narodowego zasobu archiwalnego. Dochodzi do tego choćby na podstawie przepisów rozdziału 5. ustawy o restytucji, które dotyczą narodowych dóbr kultury RP należących do zbiorów publicznych. W art. 2 pkt 6 tej ustawy zdefiniowane zostały zbiory publiczne jako ogół zabytków i innych dóbr kultury (a więc i materiałów archiwalnych w związku z art. 2 pkt 4 lit. c tej ustawy) „stanowiących własność:

- Skarbu Państwa;
- jednostek sektora finansów publicznych;
- organizacji pozarządowych oraz podmiotów, o których mowa odpowiednio w art. 3 ust. 2 i 3 Ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności

²⁷ W. Pęksa, *Prawo archiwalne – wprowadzenie do zagadnienia*, [w:] *Prawo archiwalne. Stan aktualny i perspektywy zmian*, red. H. Robótka, Toruń 2007, s. 24.

pożytku publicznego i o wolontariacie, realizujących zadania publiczne w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego;

- innych podmiotów wykorzystujących środki publiczne lub dysponujących tymi środkami w okresie obowiązywania niniejszej ustawy, lub też dysponujących zabytkami lub innymi dobrami kultury, które są lub były w tym okresie utrzymywane, pośrednio lub bezpośrednio, w tym przez zabezpieczanie lub opracowywanie, ze środków publicznych”.

Dodatkowo, w myśl art. 51 ust. 2, przepisy dotyczące narodowych dóbr kultury RP należących do zbiorów publicznych stosuje się odpowiednio do narodowych dóbr kultury RP będących własnością kościołów i innych związków wyznaniowych, kościelnych osób prawnych, stowarzyszeń kościelnych i fundacji zakładanych przez kościelne osoby prawne oraz osób prawnych zakładanych przez inne związki wyznaniowe. Tym samym normy rozdziału 5. ustawy o restytucji uzupełniają całość regulacji określających status państwowego zasobu archiwalnego oraz modyfikują sytuację prawną części ewidencjonowanego niepaństwowego zasobu archiwalnego, w szczególności w zakresie własności kościołów i organizacji pozarządowych.

Oprócz tego zmiana statusu prawnego materiałów archiwalnych wchodzących do którejkolwiek z części narodowego zasobu archiwalnego wynikać będzie z wpisania takich obiektów na Listę Skarbów Dziedzictwa, co jest uregulowane w ustawie z 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Akt ten dostarcza jeszcze jednego przykładu na dodatkowe zróżnicowanie w obrębie typologii narodowego zasobu archiwalnego. Art. 59a ust. 6 tej ustawy (dotyczący ksiąg ewidencyjnych zabytków przyjętych lub oferowanych do zbycia prowadzonych przez podmiot gospodarczy wyspecjalizowany w zakresie obrotu zabytkami na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej) nakazuje do archiwaliów będących własnością osób fizycznych stosować przepisy o ewidencjonowanym niepaństwowym zasobie archiwalnym, a więc traktować je tak, jak gdyby stanowiły własność osób prawnych.

Ustawowa definicja działalności archiwalnej (art. 23 ustawy archiwalnej) wymienia, jako składające się na nią, gromadzenie, ewidencjonowanie, przechowywanie, opracowanie, zabezpieczenie i udostępnianie materiałów archiwalnych oraz prowadzenie działalności informacyjnej. Formalnie czyni to jedynie w odniesieniu do państwowego zasobu archiwalnego. W podobny sposób wyliczono w art. 29 ust. 1 ustawy o IPN zadania realizowane przez IPN w zakresie działalności archiwalnej. Dla ustalenia zakresu stosowania do tak rozumianej działalności archiwalnej przepisów rozporządzenia o ochronie danych, w tym wyjątków od sformułowanych w nim zasad, niezbędne jest nie tylko uwzględnienie zawartej w nim definicji przetwarzania danych osobowych, ale też nieobjaśnionego tam wprost określenia: „przetwarzania niezbędnego do celów archiwalnych w interesie publicznym”.

Przepisy ustawy archiwalnej określiły zadania i zasady funkcjonowania poszczególnych rodzajów archiwów, skupiając się na tych, które administrują państwowym zasobem archiwalnym. Jako wiodące instytucje, stanowiące docelowe i finalne miejsce jego przechowywania, wskazane zostały archiwa państwowe podporządkowane Naczelnemu Dyrektorowi Archiwów Państwowych. W ustawie przewidziano od tej zasady jedynie dwa wyjątki. Pierwszy to biblioteki i muzea o charakterze instytucji publicznych (wskazane w art. 22 ust. 2 pkt 2), które zostały upoważnione do przechowywania archiwaliów zgromadzonych w ramach ich działalności przed wejściem w życie ustawy oraz do dalszego gromadzenia materiałów pochodzących od osób fizycznych, czyli stanowiących nieewidencjonowany niepaństwowy zasób archiwalny. Drugi wyjątek to jednostki organizacyjne, którym z uwagi na ich szczególny charakter lub zadania Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych powierzy na stałe lub na czas określony gromadzenie i przechowywanie materiałów archiwalnych (art. 38).

Dodatkowo należy mieć na względzie sposób ujęcia ustawowych zadań państwowej instytucji kultury wyspecjalizowanej w zakresie ochrony narodowego dziedzictwa kulturalnego w dziedzinie kinematografii (czyli Filmoteki Narodowej – Instytutu Audiowizualnego) oraz filmotek regionalnych. Do ich działalności w zakresie państwowego zasobu archiwalnego, co obejmuje archiwalne kopie filmów oraz dokumentację dotyczącą ich produkcji i rozpowszechniania, stosuje się przepisy ustawy archiwalnej²⁸.

Status prawny archiwów bieżących podmiotów publicznych jest w świetle obowiązujących przepisów znacznie zróżnicowany²⁹. Przechowują one zasób czasowo, gdyż z brzmienia art. 5 ust. 1 oraz art. 32 ustawy archiwalnej wynika obowiązek przekazywania materiałów archiwalnych do archiwów państwowych. Na ich zasób zasadniczo składa się dokumentacja własna instytucji, w których działają, zaś nieliczne wyjątki dopuszczono dla niektórych archiwów zakładowych i wyodrębnionych.

Archiwa zakładowe są prowadzone w tych podmiotach publicznych, w których powstają materiały archiwalne, a obowiązek ich utworzenia wynika z aktu administracyjnego wydawanego przez organ administracji archiwalnej. Stosun-

²⁸ Art. 28 Ustawy z dnia 30 czerwca 2005 r. o kinematografii (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 2199, z późn. zm.); F. Kwiatek, *Specyfika archiwum Filmoteki Narodowej – Instytutu Audiowizualnego*, „Archiwista Polski” 2019, nr 2, s. 94.

²⁹ Szerzej zob.: M. Konstankiewicz, *Status archiwum bieżącego we współczesnym polskim prawie archiwalnym*, [w:] *Zarządzanie dokumentacją, archiwistyka i... koty. Księga jubileuszowa Profesor Haliny Robótki*, red. R. Degen, M. Jabłońska, W.K. Roman, Warszawa 2016, s. 93–104. Próby typologii złożonego zjawiska archiwów bieżących podejmowali: R. Degen, *Archiwa bieżące. Pojęcie i systematyzacja*, [w:] *Archiwa bieżące. Zagadnienia teoretyczne i praktyczne rozwiązania*, red. M. Jabłońska, Biblioteka Zarządcy Dokumentacji, t. 6, Toruń 2015, s. 20–30; K. Peplowska, *Archiwa bieżące w świetle prawa*, [w:] *ibidem*, s. 36–46; D. Drzewiecka, *Archiwa przejściowe i zbiorcze. Definicja, stan badań, organizacja, i funkcjonowanie w Polsce i na świecie*, [w:] *Archiwa przejściowe i zbiorcze w Polsce: Organizacja i funkcjonowanie*, red. eadem, M. Jabłońska, Toruń 2016, s. 15–18.

kowo niewielkie odmienności dotyczą archiwów zakładowych szkół wyższych, ministerstw, urzędów jednostek samorządu terytorialnego, urzędów zespolonej administracji rządowej oraz jednostek publicznej radiofonii i telewizji.

Składnice akt istnieją w tych państwowych i samorządowych jednostkach organizacyjnych, w których nie powstają materiały archiwalne. Stąd też formalnie przechowywana w nich jest dokumentacja niearchiwalna, choć może być ona we właściwym trybie przekwalifikowana do materiałów archiwalnych. Istotnych różnic w statusie prawnym pomiędzy składnicami a archiwami zakładowymi nie ma.

Archiwa wyodrębnione przechowują także czasowo dokumentację własną instytucji, które obsługują. Obecnie jest to czternaście kategorii archiwów. Dotyczą ich istotne odmienności w zasadach kształtowania i udostępniania zasobu oraz przekazywania materiałów archiwalnych do archiwów państwowych. Podlegają one organom wskazanym w art. 19, które – ze stosunkowo dużym zakresem swobody – mogą kształtować ich organizację oraz zasady funkcjonowania. Istotne odmienności dotyczą Instytutu Pamięci Narodowej, w którego zasobie przeważa dokumentacja obcej proveniencji³⁰.

W specyficzny sposób uregulowany został status archiwum prowadzonego przez Krajową Radę Komorniczą, czyli organ samorządu zawodowego komorników sądowych. Przejmuje ono na przechowanie od komorników sądowych akta spraw komorniczych oraz zamknięte urzędnictwa ewidencyjne, które po upływie obowiązkowego okresu przechowywania podlegają albo brakowaniu, albo przekazaniu do właściwych archiwów państwowych³¹.

Ustawa archiwalna w nader ograniczonym stopniu określa ustrój archiwów prywatnych, czyli prowadzonych przez niepaństwowe jednostki organizacyjne. Z istnienia prawnych ograniczeń w zakresie przenoszenia własności materiałów archiwalnych wytworzonych przez instytucje wynika, że archiwa te powinny mieć zasadniczo charakter archiwów własnych. Mogą zatem przechowywać materiały wytworzone i narosłe w danym podmiocie instytucjonalnym oraz gromadzić archiwalia wytworzone przez osoby fizyczne, gdyż obrót takowymi nie został wyłączony.

Należy mieć też na uwadze, że obowiązujące przepisy, oprócz wykonywania czynności bezpośrednio związanych z działalnością archiwalną, powierzają niektórym podmiotom podejmowanie wiążących rozstrzygnięć o prawach i obowiązkach innych podmiotów w zakresie prowadzenia tej działalności. Taki charakter ma część kompetencji Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych

³⁰ Istotę archiwów wyodrębnionych analizuje R. Galuba, zob.: idem, *Archiwa wyodrębnione w państwie demokratycznym*, [w:] Toruńskie Konfrontacje Archiwalne, t. 4: *Nowa archiwistyka – archiwa i archiwistyka w późnonowoczesnym kontekście kulturowym*, red. W. Chorążyczewski, W. Piasek, A. Rosa, Toruń 2014, s. 119–136.

³¹ Art. 164 Ustawy z dnia 22 marca 2018 r. o komornikach sądowych (t.j.: Dz.U. 2020, poz. 121, z późn. zm.).

oraz podległych mu dyrektorów archiwów państwowych, w związku z czym w niniejszym tekście są oni łącznie określani jako administracja archiwalna. Podobne kompetencje posiada minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz organy właściwe w sprawach poszczególnych archiwów wyodrębnionych.

Ochrona materiałów archiwalnych

Podstawowym celem działalności archiwalnej jest zapewnienie trwałego zachowania materiałów archiwalnych. Odzwierciedleniem tego w normach prawnych jest zawarta w art. 3 ustawy archiwalnej dyrektywa wieczystego przechowywania materiałów archiwalnych. Wymóg ten oznacza, po pierwsze, zakaz niszczenia archiwaliów (co jest zasadniczym sposobem postępowania z dokumentacją, która utraciła swoją przydatność), a także obowiązek podejmowania działań zmierzających do ochrony ich substancji, a zwłaszcza ich wartości informacyjnej. Z powyższym związany jest, nałożony w art. 12 tej ustawy na podmioty instytucjonalne, zarówno na publiczne, jak i prywatne, obowiązek zapewnienia materiałom archiwalnym odpowiednich warunków przechowywania, koniecznej konserwacji, ewidencjonowania oraz ochrony przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub utratą. Formułowanie szczegółowych zaleceń służących realizacji tego nakazu jest domeną aktów normatywnych o charakterze wewnętrznym, takich jak zarządzenia Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych wydawane dla archiwów państwowych czy normatyw kancelaryjno-archiwalne podmiotów publicznych. Przykładem dość szczegółowej regulacji prawnej w tym zakresie może być obowiązek stosowania w archiwach wyznaczonych przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych stałych urzędzeń gaśniczych i systemów sygnalizacji pożarowej³².

Ze względu na swą treść, materiały archiwalne bywają też objęte szczególnymi regulacjami, zapewniającymi im odpowiedni rodzaj i poziom ochrony. Dotyczy to między innymi archiwaliów zawierających informacje niejawne w rozumieniu przepisów ustawy z 2010 r. o ochronie informacji niejawnych³³. Wobec nich znajdują zastosowanie szczegółowe wymagania określone w tej ustawie

³² § 27 ust.1 pkt 1 oraz § 28 ust. 1 pkt 13 Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 7 czerwca 2010 r. w sprawie ochrony przeciwpożarowej budynków, innych obiektów budowlanych i terenów (Dz.U. 2010, nr 109, poz. 719, z późn. zm.). Nawiasem mówiąc, cytowane przepisy odnoszą się do nieokreślonych bliżej archiwów, a więc nie tylko archiwów państwowych podporządkowanych Naczelnemu Dyrektorowi Archiwów Państwowych. Kompetencje tego organu do określania poziomów stosowanych zabezpieczeń przeciwpożarowych w różnego rodzaju archiwach należy uznać za instrument prawny służący zapewnieniu bezpieczeństwa archiwaliów o jednym z najszerszych zakresów stosowania, a zarazem o dość wycinkowym charakterze. Szkoda, że ma on swe podstawy w akcie prawnym znajdującym się poza głównym nurtem regulacji prawa archiwalnego i zainteresowań archiwistyki.

³³ Ustawa z dnia 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych (t.j.: Dz.U. 2016, poz. 1167).

i aktach wykonawczych do niej, zaś zasady postępowania z wchodzącymi w skład zasobu archiwów państwowych materiałami archiwalnymi zawierającymi informacje niejawne, w tym warunki ich przechowywania, ewidencjonowania i udostępniania, określono w akcie normatywnym wewnętrznym, wydanym również na podstawie tej ustawy³⁴. Z drugiej strony odnotować należy wyraźne odesłanie do przepisów regulujących brakowanie dokumentacji w odniesieniu do postępowania z dokumentacją zawierającą informacje niejawne³⁵. Należy to potraktować jako próbę pogodzenia ochrony materiałów archiwalnych jako świadectw przeszłości z potrzebą ochrony tajemnicy, którą objęta jest ich treść.

Rozbudowana regulacja zapewnia ochronę materiałów archiwalnych jako nośników danych osobowych, w szczególności przed ich nieuprawnionym zniszczeniem, zmodyfikowaniem lub wykorzystaniem. Po pierwsze, o ile działalność archiwalna danego podmiotu podlega przepisom rozporządzenia o ochronie danych osobowych, to konieczne jest stosowanie ogólnych zasad przetwarzania tychże danych osobowych. Przede wszystkim jest to wymóg zapewnienia odpowiedniego bezpieczeństwa danych, w szczególności ochrony przed niedozwolonym lub niezgodnym z prawem przetwarzaniem oraz przypadkową utratą, zniszczeniem lub uszkodzeniem (art. 5 ust. 1 lit. f rozporządzenia o ochronie danych). Wymogi dla środków technicznych i organizacyjnych mających zapewnić właściwy stopień bezpieczeństwa tych danych wylicza art. 32 ust. 1 rozporządzenia o ochronie danych.

Po drugie, jako dotyczące wszystkich podmiotów prowadzących działalność w zakresie państwowego zasobu archiwalnego, w ustawie archiwalnej zostały wskazane sposoby działania służące zabezpieczeniu wolności i praw osób, których dotyczą dane zawarte w materiałach archiwalnych. W tym katalogu znalazły się zasady dopuszczania pracowników archiwów do przetwarzania takich danych (art. 22b ust. 5) oraz wymóg stosowania anonimizacji danych osobowych, pseudonimizacji danych w systemach informatycznych i teleinformatycznych, tudzież zawierania z użytkownikami zasobu archiwalnego umów wyłączających dalsze przetwarzanie danych osobowych (art. 22c ust. 1). W myśl art. 22c ust. 2 stosowanie anonimizacji i pseudonimizacji nie jest obowiązkowe jeżeli przetwarzana się, w tym udostępnia, dane osobowe za zgodą osoby, której dane dotyczą,

³⁴ Zarządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 listopada 2016 r. w sprawie szczególnego sposobu i trybu przetwarzania informacji niejawnych wchodzących w skład zasobu archiwalnego archiwów państwowych, doboru i stosowania środków bezpieczeństwa fizycznego oraz organizacji komórek organizacyjnych odpowiedzialnych za przetwarzanie materiałów niejawnych (Dziennik Urzędowy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego 2016, poz. 65); R. Galuba, *Zarządzanie niejawnymi materiałami archiwalnymi w archiwach państwowych*, [w:] *Współczesna dokumentacja – współczesne archiwa*, red. I. Mamczak-Gadkowska, K. Strykowski, Poznań 2018, s.121–145.

³⁵ § 10 ust.1 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 grudnia 2011 r. w sprawie organizacji i funkcjonowania kancelarii tajnych oraz sposobu i trybu przetwarzania informacji niejawnych (Dz.U. 2011, nr 276, poz. 1631, z późn. zm).

jej pełnomocnika, przedstawiciela ustawowego lub opiekuna prawnego lub też jeśli osoba, której dane dotyczą, dobrowolnie i świadomie podała je uprzednio do publicznej wiadomości³⁶.

Doniosłym zagadnieniem jest kolizja pomiędzy wymogiem ochrony archiwaliów a poszanowaniem praw osoby, której dotyczą zawarte w nich dane osobowe, co może niekiedy prowadzić do ingerowania w treść tych danych, a nawet niszczenia ich nośników. W samym rozporządzeniu o ochronie danych wprowadzono więc – uzasadnione przetwarzaniem danych osobowych wyłącznie do celów archiwalnych w interesie publicznym – wyłączenia:

- zasady ograniczenia przechowywania danych (art. 5 ust. 1 lit. e);
- zakazu przetwarzania danych wrażliwych (art. 9 ust. 1);
- prawa do usunięcia danych, zwanego prawem do bycia zapomnianym (art. 17 ust. 1 i 2).

Z kolei art. 22b ust. 1 pkt 1 ustawy archiwalnej ogranicza prawo do sprostowania danych, ustanowione w art. 16 rozporządzenia o ochronie danych. Ograniczenie to polega na tym, że przetwarzające dane archiwa państwowe, wyodrębnione, biblioteki i muzea czy jednostki, którym powierzono przechowywanie zasobu archiwalnego, jedynie przyjmują od osoby, której dane dotyczą, pisemne sprostowanie lub uzupełnienie dotyczące, jej danych osobowych, nie dokonując zarazem ingerencji w materiały archiwalne. Sprostowania lub uzupełnienia przyjęte od osoby, której dotyczą dane, są przechowywane i udostępniane odrębnie od materiałów archiwalnych, a informację o ich wniesieniu zamieszcza się w odpowiednich środkach ewidencyjnych (art. 22b ust. 2).

Podobną co do istoty konstrukcję zawiera ustawa o Instytucie Pamięci Narodowej. Jej art. 35b przyznaje każdemu prawo załączenia do zbioru dotyczących go dokumentów zgromadzonych przez Instytut własnych uzupełnień, sprostowań, uaktualnień, wyjaśnień oraz dokumentów lub ich kopii. Jednocześnie zastrzeżono, że dane już zawarte w dokumentach nie ulegają zmianie.

Kolejnego przykładu regulacji, mającej za zadanie rozstrzygnąć kolizję pomiędzy ochroną materiałów archiwalnych a zasadami nakazującymi, w imię ochrony innych interesów, niszczenie określonych zapisów, dostarczają przepisy prawa autorskiego. Upoważniają one organizacje radiowe i telewizyjne do utrwalania utworów przy pomocy własnych środków na potrzeby własnych nadań i – co do zasady – utrwalenia takie podlegają zniszczeniu w terminie miesiąca od dnia wygaśnięcia uprawnienia do nadania danego utworu. Jednak obowiązek zniszczenia tych utrważeń ulega wyłączeniu, jeśli uzyskają one status materiałów archiwalnych wchodzących do narodowego zasobu archiwalnego³⁷.

³⁶ S. Biliński, M. Cyrankiewicz-Gortyński, A. Fal i in., *RODO 2019. Plusy i minusy zmian od 4 maja*, Warszawa 2019, s. 189–190.

³⁷ Art. 23² ust. 1 i 2 oraz art. 232 ust. 3 Ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. 2019, poz. 1231, z późn. zm.).

Wykonanie obowiązku ochrony materiałów archiwalnych zabezpieczono sankcjami – administracyjną i karną. Tę pierwszą przewiduje art. 12a ustawy archiwalnej, który daje możliwość czasowego przymusowego przeniesienia do archiwum państwowego materiałów archiwalnych znajdujących się w stanie zagrożenia zniszczeniem, uszkodzeniem, utratą lub nielegalnym wywozem za granicę.

Z kolei, na podstawie art. 52 ustawy archiwalnej, odpowiedzialności karnej za zniszczenie lub uszkodzenie archiwaliów (także poprzez utrzymywanie ich w niewłaściwym stanie) podlega osoba obciążona szczególnym obowiązkiem ich ochrony. W praktyce dotyczyć to może pracowników archiwów oraz osób działających w imieniu podmiotów będących właścicielami archiwaliów. Natomiast przepis ten nie obejmuje osób fizycznych, będących właścicielami materiałów archiwalnych, stanowiących nieewidencjonowany niepaństwowy zasób archiwalny, gdyż nie ma normy prawnej nakładającej na te osoby obowiązek ochrony archiwaliów³⁸.

Inne osoby, na których nie ciąży taki szczególny obowiązek (np. korzystający z materiałów archiwalnych), ponoszą odpowiedzialność karną za zniszczenie lub uszkodzenie rzeczy cudzej na zasadach ogólnych na podstawie art. 288 kodeksu karnego. Jednak jego art. 294 § 2 przewiduje zaostrzoną sankcję karną za popełnienie tego przestępstwa w stosunku do dobra o szczególnym znaczeniu dla kultury. O zakresie stosowania tego przepisu zadecyduje to, które materiały archiwalne – i na jakiej podstawie – można uznać za dobra o szczególnym znaczeniu dla kultury³⁹.

Ponadto przepis karny art. 52 ustawy archiwalnej można rozpatrywać na tle penalizacji:

- niszczenia lub uszkodzania dokumentu, którym nie ma się prawa wyłącznie rozporządzać (art. 276 kodeksu karnego)⁴⁰;
- niszczenia, uszkodzania, usuwania lub zmiany zapisu istotnej informacji (art. 268 kodeksu karnego);
- zaś w przypadku archiwaliów mających postać elektroniczną także niszczenia, uszkodzania, usuwania, zmieniania lub utrudniania dostępu do danych informatycznych (art. 268a i 269).

³⁸ W. Radecki, *Pozakodeksowe przestępstwa w dziedzinie kultury*, [w:] *System Prawa Karnego*, t. 11: *Szczególne dziedziny prawa karnego. Prawo karne wojskowe, skarbowe i pozakodeksowe*, red. M. Bojarski, wyd. 2, Warszawa 2018, s. 1107–1110.

³⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j.: Dz.U. 2020, poz. 1444, z późn. zm.). Uwagi odnośnie relacji cytowanych przepisów do art. 124 ust. 1 kodeksu wykroczeń czyni M. Bojarski, W. Radecki, zob.: *idem*, *Pozakodeksowe prawo karne. Komentarz*, t. 3: *Przestępstwa w dziedzinie porządku publicznego, wyborów, polityki i inicjatywy ustawodawczej, pracy i ubezpieczeń społecznych, kultury i własności intelektualnej*, Warszawa 2003, s. 363–364.

⁴⁰ Uwagę na tę możliwość zwrócił A. Niewęglowski, zob.: M. Konstantkiewicz, A. Niewęglowski, *op.cit.*, s. 677–681. Jest to szczególnie istotne w kontekście walorów archiwaliów jako dowodów, wciąż wykorzystywanych w obrocie prawnym.

Dodatkowo, na podstawie art. 54 ust. 1 ustawy o IPN, karze podlega ten, kto – nie będąc do tego uprawnionym – dokumenty lub zapis informacji, podlegające przekazaniu Instytutowi lub znajdujące się w archiwum Instytutu, niszczy, ukrywa, uszkadza, usuwa lub zmienia ich zapis. Odmienność tej regulacji polega nie tylko na zagrożeniu surowszą sankcją karną, ale i na tym, że grozi ona nie tylko pracownikom Instytutu, ale także użytkownikom jego zasobu⁴¹.

Ustawowe obowiązki wieczystego przechowywania archiwaliów i objęcia ich ochroną mają bardzo poważne konsekwencje dla zakresu uprawnień ich właścicieli. Zakaz niszczenia takich materiałów wyłącza jeden z atrybutów prawa własności, jakim jest *ius abutendi* – prawo właściciela do dysponowania rzeczą, w tym doprowadzenia do jej zaniedbania, zużycia lub zniszczenia⁴².

Zakres ograniczeń w przenoszeniu własności materiałów archiwalnych ustanowionych w przepisach ustawy archiwalnej jest różny w poszczególnych częściach narodowego zasobu archiwalnego. Najdalej idące restrykcje dotyczą państwowego zasobu archiwalnego, gdyż zbywanie jego składników jest całkowicie zakazane (art. 7 ustawy archiwalnej)⁴³. Jako wyjątek od tej zasady należy potraktować przepisy, które nakazują IPN wydać znajdujące się w jego archiwum przedmioty, w momencie utraty stanowiące własność osoby, która uzyskała wgląd do dotyczących jej dokumentów lub będące w posiadaniu tej osoby⁴⁴.

Z kolei własność archiwaliów stanowiących ewidencjonowany niepaństwowy zasób archiwalny, czyli należących do podmiotów prywatnych o charakterze instytucjonalnym, może być przenoszona jedynie na rzecz Skarbu Państwa, zarówno w czasie działania takiego podmiotu, jak i – obowiązkowo – w razie trwałego ustania jego działalności. Dodatkowo art. 45 ustawy o restytucji wymaga, by czynności prawne, obejmujące przeniesienie własności lub obciążenie narodowego dobra kultury RP należącego do zbiorów publicznych, dokonywać w formie pisemnej z datą pewną, co odnosi się przynajmniej do części ewidencjonowanego niepaństwowego zasobu archiwalnego.

Najmniejszy zakres ograniczeń w przenoszeniu własności dotyczy archiwaliów wytworzonych przez osoby fizyczne. Mogą być one sprzedawane, jednak

⁴¹ M. Bojarski, W. Radecki, *Pozakodeksowe prawo karne. Komentarz*, t. 1: *Przestępstwa przeciwko pamięci narodowej, obronności, bezpieczeństwu osób i mienia, zdrowiu*, Warszawa, 2002, s. 58–62 i 65–66.

⁴² A. Niewęglowski, *Art. 43*, [w:] M. Konstankiewicz, A. Niewęglowski, op.cit., s. 480–481.

⁴³ O stosowaniu tych przepisów do archiwaliów powstałych przed wprowadzeniem konstrukcji prawnej państwowego zasobu archiwalnego, zob.: idem, *Spór o własność tzw. „kancelarii hetmańskiej” Branickich. Glosa do wyroku SN z dnia 31 stycznia 2018 r., I CSK 195/17*, „Przebieg Sądowy” 2019, nr 5 s. 98–104. Problematykę zawikłania stosunków własnościowych w kontekście konstrukcji państwowego zasobu archiwalnego sygnalizują D. Grot oraz W. Stępnia, zob.: D. Grot, *Prywatne zbiory archiwalne w sferze publicznej: wczoraj – dziś – jutro*, [w:] *Własność a dobra kultury*, red. G. Czubek, P. Kosiewski, Warszawa 2006, s. 49–55 oraz W. Stępnia, *Archiwalia ze zbiorów prywatnych w archiwach państwowych. Czy możliwa jest ich reprivatyzacja*, [w:] ibidem, s. 153–159.

⁴⁴ Art. 33 ust. 2 oraz art. 34 ust. 5 i 6 ustawy o IPN.

z uwzględnieniem przysługującego archiwom państwowym i wyodrębnionym (a w istocie Skarbowi Państwa) prawa pierwokupu (art. 9 ustawy archiwalnej)⁴⁵.

Ochrona materiałów archiwalnych może niekiedy kolidować z przepisami prawa przewidującymi możliwość wydania określonej dokumentacji uprawnionym podmiotom. Po pierwsze, były pracownik ma prawo odebrać od swego pracodawcy dokumentację pracowniczą w terminie do końca miesiąca kalendarzowego następującego po upływie okresu jej przechowywania. Po drugie, dokumentacja medyczna przeznaczona do zniszczenia może być wydana pacjentowi, jego przedstawicielowi ustawowemu lub osobie upoważnionej przez pacjenta⁴⁶. Zakwalifikowanie w odpowiednim trybie do materiałów archiwalnych dokumentacji podlegającej takim szczególnym uregulowaniom należy uznać, w kontekście art. 7 i 43 ustawy archiwalnej, jako sytuację wyłączającą uprawnienie do odebrania tej dokumentacji.

Ochronę prawną własności materiałów archiwalnych zapewniają przepisy karne penalizujące kradzież czy przywłaszczenie, będące regulacją ogólną. Warto jednak wskazać, że wzmiankowany już art. 294 § 2 kodeksu karnego przewiduje zaostrenie sankcji karnej w przypadku również tego rodzaju przestępstw popełnionych w stosunku do dóbr o szczególnym znaczeniu dla kultury. Z kolei wobec sprawcy przestępstwa, który dobrowolnie zwrócił rzecz mającą szczególne znaczenie dla kultury w stanie nieuszkodzonym, sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet odstąpić od jej wymierzenia (art. 295 § 1 kodeksu karnego).

Jedną z instytucji prawnych służących ochronie praw właściciela materiałów archiwalnych jest krajowy rejestr utraconych dóbr kultury, prowadzony w systemie teleinformatycznym przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Wpisowi do tego rejestru podlegają m.in. materiały archiwalne utracone przez właściciela w wyniku kradzieży lub przywłaszczenia. Rejestr ten jest jawny i nikt nie może zasłaniać się niezajomością danych w nim ujawnionych. Wpis w rejestrze utraconych dóbr kultury uniemożliwia

⁴⁵ Instytucja prawa pierwokupu jest uregulowana w art. 596–602 Ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. 2020, poz. 1740), dalej: k.c. Sprzedaż archiwaliów może nastąpić tylko pod warunkiem, że Skarb Państwa nie uczyni użytku ze swego uprawnienia. Jeśli Skarb Państwa skorzysta z prawa pierwokupu, to między nim a zobowiązanym dochodzi do skutku umowa sprzedaży tej samej treści, co umowa zawarta przez zobowiązanego z osobą trzecią (zob. art. 600 § 1 k.c.). Na podstawie art. 599 § 2 k.c., jeżeli prawo pierwokupu przysługuje z mocy ustawy, tak jak w tym przypadku, umowa sprzedaży dokonana bezwarunkowo jest nieważna. Zob.: A. Niewęglowski, *Art. 9*, [w:] M. Konstankiewicz, A. Niewęglowski, op.cit., s. 144–151. Szerzej, zob.: idem, *Obrót materiałami archiwalnymi – zagadnienia wybrane*, „Archeion” 2014, t. 115, s. 45–72.

⁴⁶ Art. 946 punkt 2 i art. 947 Ustawy z 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 1040, z późn. zm.); art. 29 ust. 2 Ustawy z 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 1127, z późn. zm.).

utrata własności takiego dobra oraz wyłącza przedawnienie roszczeń windykacyjnych⁴⁷.

Dodatkowe rozwiązania prawne w tym obszarze wprowadzają przepisy ustawy o restytucji w zakresie dóbr kultury RP należących do zbiorów publicznych. W przypadku takiego dobra, nie wpisanego do krajowego rejestru utraconych dóbr kultury, jego własność nie może być nabyta ani od osoby nieuprawnionej do rozporządzania nim, ani przez zasiedzenie (art. 46 cytowanej ustawy). Natomiast wszystkich narodowych dóbr kultury RP należących do zbiorów publicznych dotyczą przepisy (odpowiednio art. 47 i 48 ustawy o restytucji) przewidujące nieprzedawnialność roszczeń o wydanie takich dóbr oraz zasady dochodzenia roszczeń przez nabywcę w dobrej wierze.

Instytucją prawną służącą ochronie całego narodowego zasobu archiwalnego jest zakaz wywozu materiałów archiwalnych poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej ustanowiony w art. 14 ust. 1 ustawy archiwalnej. Drugi ustęp tego artykułu dopuścił możliwość czasowego wywozu za granicę archiwaliów, po uzyskaniu zezwolenia Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych. Obowiązek wprowadzenie takiej reglamentacji, jako pewnego minimalnego poziomu ochrony dóbr kultury, w tym archiwaliów, wynika z konwencji z 1970 r. dotyczącej środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury. Wywóz archiwaliów poza obszar celny Unii Europejskiej wymaga zezwolenia wystawionego zgodnie z przepisami unijnego rozporządzenia z 2008 r. w sprawie wywozu dóbr kultury oraz wydanego do niego rozporządzenia wykonawczego określającego wzory zezwoleń⁴⁸. Odrębne podstawy prawne do wydawania przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych pozwoleń na stały wywóz za granicę archiwaliów zawierają art. 39 i 43 ustawy o restytucji dotyczące zwrotów dóbr kultury, które zostały przemieszczone z terytorium państwa obcego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, będących także narodowymi dobrami kultury RP.

Przestrzeżenie restrykcji w wywozie materiałów archiwalnych za granicę mają zapewnić przepisy karne zawarte w ustawie archiwalnej. Jej art. 53 sankcjonuje wywóz archiwaliów bez zezwolenia lub nie sprowadzenie ich do kraju po wywiezieniu w terminie ustalonym w zezwoleniu. Dodatkowo ust. 3 tego

⁴⁷ Art. 24a–24f Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. [...] (t.j.: Dz.U. 2020, poz. 282, z późn. zm.); Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. 2015, poz. 1275). Szerzej, zob.: A. Niewęglowski, *Nowa ustawa o rzeczach znalezionych i jej znaczenie dla prawa archiwalnego*, „Archiwista Polski” 2015, nr 3, s. 31–35.

⁴⁸ Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, sporządzona w Paryżu dnia 17 listopada 1970 r. (Dz.U. 1974, nr 20, poz. 106); Rozporządzenie Rady (WE) Nr 116/2009 z 18 grudnia 2008 r. w sprawie wywozu dóbr kultury (Dz. Urz. UE L 2009, nr 39, s. 1); Rozporządzenie wykonawcze Komisji (UE) Nr 1081/2012 r. do celów rozporządzenia Rady (WE) nr 116/2009 r. w sprawie wywozu dóbr kultury (t.j.: Dz. Urz. UE L 2014, nr 93, s. 86); S. Strykowska, op.cit., s. 48–50.

przepisu daje możliwość orzeczenia przez sąd przypadku materiałów archiwalnych stanowiących przedmiot przestępstwa, natomiast art. 54 penalizuje przy czynienie się do bezprawnego wywozu archiwaliów za granicę⁴⁹.

W przypadku niezgodnego z prawem przemieszczenia materiałów archiwalnych przez granicę państwa zastosowanie może znaleźć procedura restytucji dóbr kultury określona w przepisach ustawy z 2017 r. o restytucji narodowych dóbr kultury, która implementuje regulacje Unii Europejskiej⁵⁰. W rozdziale 2 tej ustawy unormowano postępowanie w sprawie zwrotu z terytorium państwa Unii Europejskiej narodowych dóbr kultury RP wyprowadzonych z naruszeniem prawa z terytorium Polski po dniu 1 stycznia 1993 r. W przypadku znalezienia się na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej zagranicznego narodowego dobra kultury wyprowadzonego z naruszeniem prawa z terytorium państwa Unii Europejskiej po dniu 1 stycznia 1993 r. stosuje się rozdział 3. tej ustawy. Wykonanie niektórych czynności w nim przewidzianych, w odniesieniu do dóbr kultury będących materiałami archiwalnymi, minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może powierzyć Naczelnemu Dyrektorowi Archiwów Państwowych (art. 41). Odrębnie (w rozdziale 4. tej ustawy) określono zasady dokonywania zwrotu na podstawie umów międzynarodowych dóbr kultury przemieszczonych z terytorium państwa obcego na terytorium Polski.

Osobnego omówienia wymaga instytucja prawna Listy Skarbów Dziedzictwa prowadzonej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Wpisanie na nią materiałów archiwalnych wywołuje wobec nich takie same konsekwencje jak wobec zabytków, a mianowicie:

- wymóg stosowania odpowiednich zabezpieczeń technicznych w zakresie ich przechowywania i przewożenia;
- wymóg uzyskania pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego na prowadzenie prac konserwatorskich, prac restauratorskich lub badań konserwatorskich, z uwzględnieniem kompetencji nadzorczych ministra;
- objęcie ograniczeniami w zakresie wywozu za granicę;
- możliwość przyznawania dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich lub restauratorskich oraz na wyposażenie w zabezpieczenia techniczne pomieszczenia, w którym będą one przechowywane⁵¹.

⁴⁹ W. Radecki, *Pozakodeksowe przestępstwa...*, s. 1110–1112.

⁵⁰ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/60/UE z dnia 15 maja 2014 r. w sprawie zwrotu dóbr kultury wyprowadzonych niezgodnie z prawem z terytorium państwa członkowskiego, zmieniająca rozporządzenie (UE) nr 1024/2012 (wersja przekształcona) (Dz. Urz. UE L 2014, nr 159, s. 1); S. Strykowska, *op.cit.*, s. 50–51.

⁵¹ Odpowiednio art. 37i, art. 36–37, art. 43–49, art. 51 ust. 4, art. 53 ust. 1a i 2, art. 54 ust. 1a, art. 55 ust. 1a, art. 56a ust 6, art. 73–80 i art. 83a Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. [...] (t.j.: Dz.U. 2020, poz. 282, z późn. zm.). Możliwość zastosowania Listy Skarbów Dziedzictwa, jako jednej z form ochrony zabytków, do materiałów archiwalnych wynika z odesłania do art. 14a zawartego w art. 2 ust. 2 cytowanej ustawy.

Kwestie ochrony prawnej materiałów archiwalnych są także przedmiotem regulacji ustawy z 2015 r. o rzeczach znalezionych. Może ona mieć zastosowanie do archiwaliów zgubionych czy też wytworzonych przez nieustalonego lub nieistniejącego twórcę. W rozdziale 4 tej ustawy unormowano szczególnie tryb postępowania ze znalezionymi rzeczami o wartości historycznej, naukowej lub artystycznej. Jego przepisy przyznają wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków kompetencję do stwierdzenia (po zasięgnięciu opinii dyrektora właściwego archiwum państwowego), że rzecz znaleziona jest materiałem archiwalnym oraz przewidują oddanie takiego obiektu na przechowanie m.in. do archiwów państwowych. Rzecz znaleziona, będąca materiałem archiwalnym, po upływie terminu do jej odebrania przez osobę uprawnioną, staje się własnością Skarbu Państwa. Podobnie dzieje się, gdy rzecz znaleziono w takich okolicznościach, że poszukiwanie właściciela byłoby bezcelowe. Osoba, która znalazła materiał archiwalny i dopełniła obowiązków wynikających z rozdziału 2 Ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o rzeczach znalezionych, może otrzymać nagrodę pieniężną lub dyplom⁵².

Ochronę materiałów archiwalnych rozumianych jako dobra kulturalne oraz budynków i schronów przeznaczonych do ich przechowywania w przypadku wojny regulują przepisy konwencji z 1954 r. o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, uzupełnione postanowieniami drugiego protokołu do niej z 1999 r.⁵³ Strony umowy mają obowiązek podjęcia, już w czasie pokoju, kroków mających zabezpieczyć dobra kulturalne położone na ich własnym terytorium przed dającymi się przewidzieć następstwami konfliktu zbrojnego (art. 3 konwencji oraz art. 5 drugiego protokołu). W treści konwencji uregulowano dwa reżimy prawne ochrony dóbr kultury – ochronę ogólną i specjalną, zaś drugi protokół dodał do tego jeszcze ochronę wzmocnioną.

Powyższe regulacje międzynarodowe są uwzględniane w odpowiedni sposób w treści prawa krajowego. Zagrożone sankcjami karnymi są takie naruszenia zasad ochrony dóbr kultury w czasie wojny jak m.in. ich niszczenie, uszkodzenie, zabieranie lub przywłaszczenia czy niezgodne z prawem międzynarodowym używanie znaku ochronnego dla dóbr kultury⁵⁴. Ponadto dobra kultury objęte ochroną specjalną lub ochroną wzmocnioną nie mogą być przedmiotem świadczeń rzeczowych na cele obrony państwa, zaś dobra kultury podlegające ochronie ogólnej mogą być przedmiotem takich świadczeń za zgodą wojewódzkiego

⁵² Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. [...] (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 908); art. 187 § 2 i art. 189 k.c.; Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 lipca 2015 r. w sprawie nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych (Dz.U. 2015, poz. 979). Uwagi na temat tej regulacji czyni A. Niewęglowski, zob.: idem, *Nowa ustawa o rzeczach znalezionych...*, s. 24–31.

⁵³ Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych [...] (Dz.U. 1957, nr 46, poz. 212); Drugi Protokół sporządzony w Hadze dnia 26 marca 1999 r. do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze dnia 14 maja 1954 r. (Dz.U. 2012, poz. 248).

⁵⁴ Art. 122 § 1, art. 125, art. 126 § 2, art. 126a i 126b Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. [...] (t.j.: Dz.U. 2020, poz. 1444, z późn. zm.).

konserwatora zabytków⁵⁵. Dla koordynacji działań wynikających ze stosowania konwencji haskiej z 1954 r. został powołany Polski Komitet Doradczy jako organ pomocniczy Rady Ministrów⁵⁶. Natomiast nie mają zastosowania do archiwaliów przepisy określające zasady ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych⁵⁷.

Kształtowanie zasobu archiwalnego

Kształtowanie zasobu archiwalnego obejmujące selekcję archiwalną, czyli aktywność ukierunkowaną na to, by spośród ogółu dokumentacji narastającej w toku działania instytucji lub osoby określona jej część – ta, która ma znaczenie jako źródło informacji o wartości historycznej – została zakwalifikowana do materiałów archiwalnych. Nadanie jej takiego statusu powoduje objęcie jej ochroną prawną na zasadach przedstawionych wcześniej. Wiąże się z tym ściśle gromadzenie archiwaliów, czyli ciąg działań prowadzących do tego, by materiały archiwalne znalazły się finalnie w instytucjach mogących im zapewnić właściwe warunki bezterminowego przechowywania.

Z punktu widzenia obowiązujących regulacji prawnych, według odmiennych zasad przebiega kwalifikowanie i gromadzenie dokumentacji, która ze względu na status swego twórcy z mocy prawa wchodzi do państwowego zasobu archiwalnego, a odmiennie tej, która pozostaje w rękach prywatnych i może stanowić niepaństwowy zasób archiwalny. Do pierwszej z tych grup, czyli dokumentacji narastającej w podmiotach publicznych (państwowych i samorządowych), odnoszą się regulacje dużo bardziej rozbudowane i szczegółowe, dostarczające administracji archiwalnej wielu narzędzi o charakterze władczym.

Ogólne zasady dotyczące kształtowania zasobu archiwalnego narastającego w podmiotach publicznych wynikają z art. 5 i 6 ustawy archiwalnej oraz z wydanego do niej rozporządzenia⁵⁸. Przepisy te upoważniają administrację archiwalną do brania udziału we wprowadzaniu normatywów kancelaryjno-archiwalnych, podejmowania działań kontrolnych, nadzorowania brakowania

⁵⁵ Art. 218 Ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 1541).

⁵⁶ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz.U. 2004, nr 102, poz. 1066).

⁵⁷ Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz.U. 2004, nr 212, poz. 2153). Wyłączenie materiałów archiwalnych z tej regulacji wynika z wyraźnego wyłączenia ochrony archiwaliów z zakresu ustawy z 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, której art. 88 stanowi podstawę do wydania cytowanej regulacji.

⁵⁸ Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 20 października 2015 r. w sprawie klasyfikowania i kwalifikowania dokumentacji, przekazywania materiałów archiwalnych do archiwów państwowych i brakowania dokumentacji niearchiwalnej (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 246), dalej: rozporządzenie w sprawie postępowania z dokumentacją.

dokumentacji, a wreszcie – przejmowania materiałów archiwalnych do archiwów państwowych, choć z tego wszystkiego pozostają wyłączone podmioty publiczne posiadające archiwa wyodrębnione. Uprawnienia administracji archiwalnej istotnie wpływają na zarządzanie dokumentacją narastającą w toku działalności odpowiednich podmiotów, a pośrednio na sprawność ich funkcjonowania.

Oprócz tego kwestie zarządzania narastającą dokumentacją, wyselekcjonowania z niej materiałów archiwalnych oraz ich przekazywania do właściwych archiwów są uregulowane w całym szeregu innych aktów prawa powszechnie obowiązującego. Należy je traktować jako regulacje szczególne (*lex specialis*), które uzupełniają, ale też modyfikują normy postępowania określone w przepisach ogólnych, odnoszących się do całości dokumentacji narastającej we wszystkich podmiotach publicznych.

Do grupy regulacji szczególnych należą trzy powiązane ze sobą rozporządzenia dotyczące dokumentacji mającej postać elektroniczną⁵⁹. Kolejne zawierają komplet normatywów kancelaryjno-archiwalnych, w tym wykazów akt dla urzędów zespolonej administracji rządowej szczebla wojewódzkiego oraz wszystkich szczebli samorządu terytorialnego⁶⁰ lub kompleksowo regulują status dokumentacji w jednostkach publicznej radiofonii i telewizji⁶¹. Sporo tego rodzaju aktów prawnych dotyczy szczególnych rodzajów dokumentacji, takich jak akta spraw sądowych w sądach powszechnych⁶², wojskowych⁶³ i administracyjnych⁶⁴ oraz spraw toczących się przed organami orzekającymi w sprawach o naruszenie

⁵⁹ Kluczową regulację stanowi Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 30 października 2006 r. w sprawie szczegółowego sposobu postępowania z dokumentami elektronicznymi (Dz.U. 2006, nr 206, poz. 1518), dalej: rozporządzenie w sprawie postępowania z dokumentami elektronicznymi. Ściśle związane z nim są Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 30 października 2006 r. w sprawie niezbędnych elementów struktury dokumentów elektronicznych (Dz.U. 2006, nr 206, poz. 1517) oraz z dnia 2 listopada 2006 r. w sprawie wymagań technicznych formatów zapisu i informatycznych nośników danych, na których utrwalono materiały archiwalne przekazywane do archiwów państwowych (Dz.U. 2006, nr 206, poz. 1519).

⁶⁰ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 18 stycznia 2011 r. w sprawie instrukcji kancelaryjnej, jednolitych rzeczowych wykazów akt oraz instrukcji w sprawie organizacji i zakresu działania archiwów zakładowych (Dz.U. 2011, nr 14, poz. 67; sprost. nr 27, poz. 140).

⁶¹ Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 22 maja 2006 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu gromadzenia, ewidencjonowania, kwalifikowania, klasyfikacji oraz udostępniania materiałów archiwalnych tworzących zasób jednostek publicznej radiofonii i telewizji (Dz.U. 2006, nr 98, poz. 680).

⁶² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 marca 2004 r. w sprawie przechowywania akt spraw sądowych oraz ich przekazywania do archiwów państwowych lub do zniszczenia (t.j.: Dz.U. 2014, poz. 991, z późn. zm.).

⁶³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 6 grudnia 2002 r. w sprawie archiwizacji akt spraw sądów wojskowych (Dz.U. 2002, nr 220, poz. 1857, z późn. zm.).

⁶⁴ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 27 maja 2019 r. w sprawie sposobu postępowania z aktami spraw sądowniczymi w wojewódzkich sądach administracyjnych i Naczelnym Sądzie Administracyjnym (Dz.U. 2019, poz. 1004).

dyscypliny finansów publicznych⁶⁵ tudzież akt spraw komorniczych⁶⁶. Jeszcze inne odnoszą się do dokumentacji geodezyjnej⁶⁷ oraz powstającej podczas przeprowadzania wyborów powszechnych⁶⁸ i referendum ogólnokrajowych⁶⁹.

Potrzeba zabezpieczenia materiałów archiwalnych wyselekcjonowanych spośród narastającej współcześnie dokumentacji sprawiła, że w ustawie archiwalnej sformułowano wymóg przechowywania oraz ochrony przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub utratą dokumentacji narastającej w podmiotach publicznych (art. 6) i w podmiotach prywatnych o charakterze instytucjonalnym (art. 13).

Podmioty publiczne zostały objęte obowiązkiem sformalizowania zasad postępowania z narastającą dokumentacją (także zasad służących jej ochronie) w normatywach kancelaryjno-archiwalnych⁷⁰. Art. 6 ustawy archiwalnej, oprócz katalogu rodzajów takich normatywów, określa ich charakter jako aktów normatywnych o charakterze wewnętrznym, jednakże ustanawianych w porozumieniu z Naczelnym Dyrektorem Archiwów Państwowych lub upoważnionym dyrektorem archiwum państwowego, co daje administracji archiwalnej możliwość wywierania wiążącego wpływu na ich treść.

Rozwój technologii informatycznych i rozszerzenie ich stosowania pociągnęło za sobą rozbudowę regulacji określających zasady posługiwania się dokumentem elektronicznym i systemami teleinformatycznymi. Naczelne miejsce w tym obszarze zajmuje Ustawa z dnia 17 lutego 2005 r. o informatyzacji podmiotów realizujących zadania publiczne⁷¹. Z podobnego względu również w art. 6 ust. 1a ustawy archiwalnej znalazło się wskazanie na elektroniczne zarządzanie dokumentacją jako na sposób realizacji obowiązku zapewnienia ewidencji, przechowywania oraz ochrony narastającej dokumentacji. Choć te, wciąż rozbudo-

⁶⁵ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 5 lipca 2005 r. w sprawie działania organów orzekających w sprawach o naruszenie dyscypliny finansów publicznych oraz organów właściwych do wypełniania funkcji oskarżyciela (Dz.U. 2005, nr 136, poz. 1143, z późn. zm.).

⁶⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 grudnia 2018 r. w sprawie przechowywania i niszczenia akt spraw komorniczych oraz zamkniętych urzędzeń ewidencyjnych (Dz.U. 2018, poz. 2408).

⁶⁷ Rozporządzenie Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa z dnia 2 lipca 2001 r. w sprawie klasyfikowania, kwalifikowania i porządkowania materiałów wyłączanych z państwowego zasobu geodezyjnego i kartograficznego (Dz.U. 2001, nr 74, poz. 796).

⁶⁸ Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 11 października 2018 r. w sprawie sposobu przekazywania, przechowywania i udostępniania dokumentów z wyborów (Dz.U. 2018, poz. 1995).

⁶⁹ Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 3 czerwca 2003 r. w sprawie sposobu przekazywania, przechowywania i udostępniania dokumentów z przeprowadzonego referendum ogólnokrajowego (Dz.U. 2003, nr 102, poz. 951).

⁷⁰ Cenne uwagi na temat roli instrukcji kancelaryjnych czyni E. Perłakowska, zob.: eadem, *Czy instrukcje kancelaryjne i archiwalne są potrzebne? Rola i znaczenie normatywów kancelaryjnych i archiwalnych w procesie tworzenia, gromadzenia i zarządzania współczesną dokumentacją z perspektywy podmiotu publicznego i archiwum państwowego*, [w:] *Współczesna dokumentacja – współczesne archiwa*, red. I. Mamczak-Gadkowska, K. Strykowski, Poznań 2018, szczeg. s. 41–43.

⁷¹ T.j.: Dz.U. 2014, poz. 1114.

wujące się, regulacje stanowią odrębne zjawisko, mają jednak duży wpływ na możliwości zabezpieczenia przyszłych materiałów archiwalnych spośród zapisów informacji tworzonych współcześnie⁷².

Otrzymanie statusu materiału archiwalnego może polegać na zakwalifikowaniu określonej dokumentacji do materiałów archiwalnych na podstawie wykazu akt lub kwalifikatora dokumentacji wprowadzonego w życie w danej jednostce organizacyjnej w trybie przewidzianym w przepisach ogólnych lub szczególnych. Duża część rozporządzeń regulujących status szczególnych rodzajów dokumentacji wskazuje kryteria kwalifikowania jej do materiałów archiwalnych. Np. w odniesieniu do akt spraw sądowych odbywa się to ze względu na przedmiot sprawy, sposób jej rozstrzygnięcia, przebieg postępowania, czy jej wyjątkowe znaczenie ze względu na materiał zebrany w sprawie lub występujące w niej osoby.

Niekiedy jednak obowiązujące przepisy nie zawierają wprost sformułowanego nakazu uznania pewnych dokumentów za archiwalia. Tak jest w przypadku zamkniętych ksiąg wieczystych i akt tych ksiąg, wobec których ustanowiono jedynie zakaz wydania zarządzenia o ich odpowiednio: usunięciu z systemu teleinformatycznego lub zniszczeniu. W odniesieniu do aktów stanu cywilnego, ksiąg stanu cywilnego i akt zbiorowych rejestracji stanu cywilnego mowa jest jedynie o ich przekazywaniu do archiwów państwowych, co tylko pośrednio wskazuje na ich kwalifikację do materiałów archiwalnych⁷³.

Zakwalifikowanie dokumentacji do materiałów archiwalnych może nastąpić także poprzez wydanie opinii przez właściwy organ na temat kwalifikacji dokumentacji (§ 2 ust. 3–4 rozporządzenia w sprawie postępowania z dokumentacją) z urzędu lub na wniosek podmiotu publicznego, w toku działania którego narosła lub narasta dokumentacja. To rozwiązanie może służyć przekwalifikowaniu dokumentacji niearchiwalnej do materiałów archiwalnych z inicjatywy aktotwórcy. Podobną rolę odgrywają niektóre regulacje szczególne, dopuszczające by komisje powołane do przeprowadzenia czynności związanych z brakowaniem mogły w uzasadnionych przypadkach dokonać zmiany kwalifikacji akt kategorii B na kategorię A. W niektórych rozporządzeniach

⁷² Na wzrost znaczenia takich regulacji zwrócił uwagę W. Pęksa, zob.: idem, *Prawo archiwalne – wprowadzenie do zagadnienia*, [w:] *Prawo archiwalne. Stan aktualny i perspektywy zmian*, red. H. Robótka, Toruń 2007, s. 19. W takim poszerzonym kontekście problematykę wykonywania przez podmioty publiczne obowiązków w zakresie prowadzenia dokumentacji, w tym z użyciem narzędzi informatycznych, przedstawiają G. Abgarowicz, E. Perłakowska, A. Prasal, zob.: iidem, op.cit., szczeg. s. 55–62, 69–73 i 77–186; E. Perłakowska, op.cit., s. 65–66.

⁷³ Zob. odpowiednio: § 129 ust. 3 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 lutego 2016 r. w sprawie zakładania i prowadzenia ksiąg wieczystych w systemie teleinformatycznym (Dz.U. 2016, poz. 312, z późn. zm.) i art. 28 ust. 4 i art. 128 ust. 1 Ustawy z dnia 28 listopada 2014 r. Prawo o aktach stanu cywilnego (t.j.: Dz.U. 2020 r. poz. 463, z późn. zm.).

takie propozycje komisji podlegają zatwierdzeniu przez dyrektora właściwego archiwum państwowego⁷⁴.

Kluczowym działaniem w obszarze kształtowania narastającego zasobu archiwalnego jest wydawanie przez organy administracji archiwalnej zezwoleń na brakowanie dokumentacji niearchiwalnej. Art. 5 ust. 1 ustawy archiwalnej, wśród przesłanek dopuszczalności brakowania dokumentacji, wskazuje wprost wyrażenie zgody przez dyrektora archiwum państwowego lub inny właściwy organ. Mechanizm ten umożliwia przekwalifikowanie do materiałów archiwalnych, a tym samym uznanie za wartą wieczystego przechowywania, każdego niemal rodzaju dokumentacji, która utraciła już swą bieżącą przydatność, a nie otrzymała takiej kwalifikacji wcześniej.

Przepisy ogólne określają jedynie wymogi co do zawartości wniosku o zgodę na brakowanie i obecnie nie zastrzegają jak taki wniosek ma być przygotowany przez aktotwórcę. Nadal jednak część rozporządzeń stanowiących przepisy szczególne dla niektórych rodzajów dokumentacji nakazuje powołanie w podmiotach publicznych komisji do przeprowadzenia czynności związanych z brakowaniem, formułując również wymogi co do ich składu osobowego⁷⁵.

Artykuł 5 ust. 2 pkt 2 ustawy archiwalnej zawiera część fakultatywną upoważnienia do wydania rozporządzenia, która pozwala ministrowi właściwemu do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego wskazać rodzaje lub typy dokumentacji niearchiwalnej, której brakowanie nie wymaga zgody dyrektora właściwego archiwum państwowego. Jak dotąd organ wydający to rozporządzenie z tej części upoważnienia nie skorzystał. Na podstawie przepisów odrębnych⁷⁶ zgoda dyrektora archiwum państwowego nie jest wymagana dla brakowania:

- dokumentacji elektronicznej oznaczonej symbolem kategorii archiwalnej „Bc” (czyli mającej wyłącznie krótkotrwałe znaczenie praktyczne);

⁷⁴ Przykłady odpowiednio: § 27 ust. 3 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 marca 2004 r. [...] (t.j.: Dz.U. 2014, poz. 991, zm. 2019, poz. 2396) i § 18 ust. 3 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 27 maja 2019 r. [...] (Dz.U. 2019, poz. 1004).

⁷⁵ Przykładowo: § 11 rozporządzenia w sprawie postępowania z dokumentami elektronicznymi oraz § 27 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 marca 2004 r. [...] (t.j.: Dz.U. 2014, poz. 991, z późn. zm.).

⁷⁶ Odpowiednio na podstawie:

- § 9 ust. 2 rozporządzenia w sprawie postępowania z dokumentami elektronicznymi;
- § 31 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 22 maja 2006 r. [...] (Dz.U. 2006, nr 98, poz. 680);
- art. 8 ust. 6 Ustawy z dnia 6 marca 2018 r. o Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej i Punkcie Informacji dla Przedsiębiorcy (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 1291, z późn. zm.);
- art. 131 Ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze (t.j.: Dz.U. 2015, poz. 196, z późn. zm.);
- § 29 ust. 2–5 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 marca 2004 r. [...] (t.j.: Dz.U. 2014 r. poz. 991).

- dokumentacji oznaczonej symbolem kategorii archiwalnej „Bc” przechowywanej w jednostkach publicznej radiofonii i telewizji;
- wniosków o wpis do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej (CEIDG) oraz dokumentacji z nimi związanej;
- dokumentacji mierniczo-geologicznej przekazywanej przez przedsiębiorcę Prezesowi Wyższego Urzędu Górniczego po zakończeniu likwidacji zakładu górniczego;
- potwierdzeń odbioru przechowywanych w pomocniczym zbiorze dokumentów w sprawach rozpoznawanych w elektronicznym postępowaniu upominawczym oraz zapisów obrazu stanowiących protokół posiedzenia jawnego w aktach spraw w sądach powszechnych niezaliczonych do kategorii „A”.

Podobny charakter ma zgoda generalna na brakowanie dokumentacji niearchiwalnej. Obecnie jej wydanie możliwe jest tylko w odniesieniu do dokumentów elektronicznych. Instytucja zgody generalnej znana była też wcześniejszym regulacjom o charakterze ogólnym do czasu wejścia w życie nowelizacji ustawy archiwalnej dokonanej w 2015 r.⁷⁷.

Formułowany w literaturze fachowej postulat przeprowadzania selekcji aktotwórców oparty na założeniu, że nie wszystkie podmioty wytwarzają dokumentację, która spełnia przesłanki zaliczenia jej do materiałów archiwalnych, znalazł swoje odzwierciedlenie w art. 33 ustawy archiwalnej. Upoważnia on Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych lub dyrektora archiwum państwowego do ustalania w drodze aktów administracyjnych podmiotów publicznych jako wytwarzających materiały archiwalne i tym samym zobowiązanych do utworzenia w swych strukturach archiwów zakładowych. Posiadanie lub nieposiadanie statusu podmiotu wytwarzającego materiały archiwalne nie wpływa jednak na zakres obowiązku uzyskiwania zgody dyrektora archiwum państwowego na brakowanie dokumentacji niearchiwalnej, zakres uprawnień kontrolnych administracji archiwalnej czy tryb wprowadzania normatywów kancelaryjno-archiwalnych.

Jak już wspomniano, odmiennie przedstawia się kwalifikowanie do materiałów archiwalnych dokumentacji, która stanowi niepaństwowy zasób archiwalny. W odniesieniu do osób prawnych i jednostek organizacyjnych art. 13 ustawy archiwalnej pozostawia tę kwestię do samodzielnego uregulowania przez zarządzające nimi organy, które powinny mieć na uwadze jedynie ustawową definicję materiałów archiwalnych wchodzących do narodowego zasobu archiwalnego (art. 1).

⁷⁷ Odpowiednio: § 9 ust. 5–8 i § 12 rozporządzenia w sprawie postępowania z dokumentami elektronicznymi oraz art. 4 i 5 Ustawy z dnia 20 marca 2015 r. o zmianie ustawy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 2015, poz. 566).

Posiadanie przez określone obiekty statusu materiałów archiwalnych powinien też ocenić organ administracji, jeśli podejmuje wobec nich przewidziane prawem działania, takie jak wydanie przez dyrektora archiwum państwowego decyzji o zabezpieczeniu znajdujących się w stanie zagrożenia materiałów archiwalnych przez przeniesienie ich do tego archiwum w celu przechowania (art. 12a), wydanie przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych zezwolenia na wywóz materiałów archiwalnych za granicę (art. 14), czy zlecenie przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych w trybie art. 43a wykonywania wobec archiwaliów zadań w zakresie ich ewidencjonowania, przechowywania, opracowania, udostępniania lub zabezpieczenia. Również weryfikacja takiego statusu może nastąpić, gdy materiały wchodzi do państwowego zasobu archiwalnego poprzez przeniesienie ich własności w drodze sprzedaży, darowizny, dziedziczenia lub przepadku.

W art. 5 ust. 1 pkt 2 sformułowano wymóg przekazania materiałów archiwalnych narosłych w toku działania podmiotu publicznego do archiwum państwowego niezwłocznie po upływie 25 lat od ich wytworzenia, za czym kryje się założenie, że w tym czasie powinna wygasnąć przydatność dowodowa lub informacyjna tych materiałów dla ich twórcy. Jednak z przepisów szczególnych wynikają też inne terminy przekazania archiwaliów do archiwów państwowych, tak krótsze, jak przykładowo 10 lat w przypadku dokumentów elektronicznych, jak i dłuższe – choćby 80 lub 100 lat w przypadku ksiąg stanu cywilnego⁷⁸. Modyfikacja terminu przekazania może również wynikać z powierzenia przechowywania archiwaliów w trybie art. 38 lub użyczenia w trybie art. 5 ust. 1e tej ustawy.

Przepisy innych ustaw wyłączają pewne rodzaje dokumentacji spod obowiązku przekazywania jej archiwom państwowym. Oprócz wskazanych już wniosków o wpis do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej oraz dokumentacji z nimi związanej, a także dokumentacji mierniczo-geologicznej przekazywanej przez przedsiębiorcę Prezesowi Wyższego Urzędu Górniczego po zakończeniu likwidacji zakładu górniczego, dotyczy to także dokumentacji związanej z nadaniem Numeru Identyfikacji Podatkowej (NIP) oraz aktualizowaniem danych zawartych w zgłoszeniach identyfikacyjnych⁷⁹.

Przepisy art. 5 ust. od 1a do 1g ustawy archiwalnej dotyczą postępowania z dokumentacją i archiwaliami podmiotów publicznych, które trwale zaprzestały działalności. Jest to ogólna regulacja stosowana podczas likwidacji każdego podmiotu publicznego (z wyjątkiem jednostek organizacyjnych obsługiwanych

⁷⁸ Odpowiednio na podstawie § 15 ust. 1 rozporządzenia w sprawie postępowania z dokumentami elektronicznymi i art. 128 ust. 1 Ustawy z dnia 28 listopada 2014 r. [...] (t.j.: Dz.U. 2020, poz. 463, z późn. zm.).

⁷⁹ Art. 13 ust. 2 Ustawy z dnia 13 października 1995 r. o zasadach ewidencji i identyfikacji podatników i płatników (t.j.: Dz.U. 2012, poz. 1314, z późn. zm.) oraz odpowiednie podstawy prawne wskazane w przepisie nr 73.

przez archiwa wyodrębnione), umożliwiającą racjonalne rozdysponowanie dokumentacją pozostałą po likwidacji aktotwórcy oraz objęcie szczególną ochroną znajdujących się wśród niej materiałów archiwalnych. Te ostatnie powinny zostać niezwłocznie przekazane do archiwów państwowych, lecz w uzasadnionych przypadkach mogą również zostać na podstawie umowy lub porozumienia pozostawione w dyspozycji instytucji przejmującej zadania i kompetencje podmiotu zaprzestającego działalności.

W przypadku archiwaliów należących do niepaństwowego zasobu archiwalnego, ich przejęcie do archiwum państwowego może się odbyć albo w związku z przeniesieniem własności tych materiałów (i tym samym włączeniem ich do państwowego zasobu archiwalnego), albo jedynie w związku z oddaniem ich na przechowanie, bez zmiany statusu własnościowego. Jedyne tryb przejęcia do archiwów państwowych takich archiwaliów o charakterze przymusowym wynika z art. 44 ust. 1 ustawy archiwalnej. Zgodnie z nim, w sytuacji trwałego zaprzestania działalności przez niepaństwową jednostkę organizacyjną, jej materiały archiwalne stają się własnością Państwa, wchodzą do państwowego zasobu archiwalnego i podlegają przekazaniu do właściwej jednostki państwowej sieci archiwalnej wskazanej decyzją Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych⁸⁰.

Pewnej modyfikacji tych zasad dokonano wobec podmiotów przechowujących archiwalia w ramach realizacji zleconych przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych zadań publicznych w zakresie ewidencjonowania, przechowywania, opracowania, udostępniania lub zabezpieczenia materiałów archiwalnych stanowiących ewidencjonowany niepaństwowy zasób archiwalny (art. 44 ust. 1a). W ich przypadku przesłanką do uruchomienia procedury przejęcia archiwaliów jest wszczęcie likwidacji lub ogłoszenie upadłości. Z przepisami szczególnymi, wyłączającymi zasady art. 44 ustawy archiwalnej, mamy do czynienia na gruncie prawa wyznaniowego. Przykładowo, w razie zniesienia kościelnej osoby prawnej Kościoła Katolickiego, jej majątek przechodzi na nadrzędną kościelną osobę prawną, a jeżeli taka osoba nie istnieje lub nie działa w Polsce, majątek ten przechodzi na Konferencję Episkopatu Polski lub Konferencję Wyższych Przełożonych Zakonnych⁸¹.

Przedstawione wyżej ogólne zasady postępowania z dokumentacją i materiałami archiwalnymi podmiotów tak publicznych, jak i prywatnych zaprzestających działalności są modyfikowane przez przepisy szczególne. Istnieje szereg różnorodnych aktów prawnych przewidujących przekazywanie dokumentacji (w tym zakwalifikowanej lub mogącej zostać zakwalifikowaną do materiałów

⁸⁰ Wątpliwości, co do zgodności z konstytucją przyjętego rozwiązania, podnosi A. Niewęglowski, *Art. 44*, [w:] M. Konstankiewicz, A. Niewęglowski, op.cit., s. 496.

⁸¹ Art. 59 Ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (t.j.: Dz.U. 2013, poz. 1169, z późn. zm.); A. Niewęglowski, *Art. 44*, [w:] M. Konstankiewicz, A. Niewęglowski, op.cit., s. 513.

archiwalnych) różnym instytucjom w sytuacji likwidacji lub zaprzestania działalności przez jej twórców⁸².

Samo przekazywanie materiałów archiwalnych do archiwów państwowych stało się również przedmiotem dość szczegółowych uregulowań. Art. 5 ust. 1c ustawy archiwalnej rozstrzyga, że związane z tym koszty ponosi organ lub jednostka organizacyjna przekazująca materiały do archiwum państwowego. W przypadku podmiotów publicznych, szczegółowe wymogi w zakresie przygotowania przekazywanych przez nie archiwaliów zostały określone w rozporządzeniu w sprawie postępowania z dokumentacją (w § od 5 do 8 oraz w załączniku nr 4 do rozporządzenia). Odmienne zasady zostały określone między innymi dla przekazywania materiałów archiwalnych mających postać dokumentów elektronicznych⁸³.

Odrębna regulacja dotyczy materiałów archiwalnych przekazywanych do archiwów państwowych przez prywatne podmioty o charakterze instytucjonalnym we wszystkich trybach przewidzianych w art. 44 ustawy archiwalnej⁸⁴, zaś regulacja szczególna w tym obszarze odnosi się do zlikwidowanych spółdzielni oraz organizacji spółdzielczych⁸⁵.

Zasady rozmieszczenia zasobu w archiwach państwowych zostały w pierwszym rzędzie określone w art. 25–26 ustawy archiwalnej. Dokonano w nich rozgraniczenia zadań pomiędzy archiwa centralne oraz nie mające takiego charakteru, odwołując się do kryterium proveniencji archiwaliów. Szczegółowe określenie właściwości archiwów obu rodzajów w zakresie przejmowania materiałów archiwalnych od podmiotów publicznych zostało dokonane w § od 13 do 16 oraz załączniku nr 5 do rozporządzenia w sprawie postępowania z dokumentacją.

Zarazem upoważniono Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych do wprowadzania odstępstw od zasad rozmieszczenia zasobu w archiwach państwowych (art. 27 ustawy archiwalnej). Podobny cel mają inne przepisy pozwalają-

⁸² Przykładem może być § 5 ust. 1 Rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 24 lipca 2012 r. w sprawie substancji chemicznych, ich mieszanin, czynników lub procesów technologicznych o działaniu rakotwórczym lub mutagennym w środowisku pracy (t.j.: Dz.U. 2016, poz. 1117), który w razie likwidacji zakładu pracy przewiduje przekazanie państwowemu wojewódzkiemu inspektorowi sanitarnemu prowadzonego przez pracodawcę rejestru pracowników narażonych na działanie substancji o działaniu rakotwórczym lub mutagennym.

⁸³ § 17–21 rozporządzenia w sprawie postępowania z dokumentami elektronicznym; K. Pełowska, *Kilka uwag na temat gromadzenia elektronicznego zasobu*, [w:] *Wokół metodyki archiwalnej. Księga dedykowana prof. Wiesławie Kwiatkowskiej w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, M. Żmudziński, Toruń 2018, s. 353–366.

⁸⁴ Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 14 października 2015 r. w sprawie warunków i trybu przekazywania do archiwów państwowych materiałów archiwalnych tworzących ewidencjonowany niepaństwowy zasób archiwalny (Dz.U. 2015 poz. 1733).

⁸⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 kwietnia 1995 r. w sprawie sposobu i czasu przechowywania ksiąg i dokumentów zlikwidowanych spółdzielni oraz organizacji spółdzielczych (Dz.U. 1995, nr 47, poz. 248).

ce Naczelnemu Dyrektorowi Archiwów Państwowych na wskazania archiwum państwowego właściwego do przejmowania materiałów archiwalnych od niepaństwowej jednostki organizacyjnej, która trwale zaprzestała działalności, materiałów archiwalnych będących dokumentami elektronicznymi czy ksiąg stanu cywilnego z obszaru pozostałego po 1945 r. w granicach Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich⁸⁶.

Do rozstrzygnięcia o rozmieszczeniu zasobu w sieci archiwalnej przepisy upoważniają niekiedy także inne organy. W myśl art. 25 ust. 2 ustawy o rzeczach znalezionych, w przypadku gdy rzecz znaleziona jest materiałem archiwalnym i stała się własnością Skarbu Państwa, wchodzi ona do zasobu archiwalnego tego archiwum państwowego, któremu została oddana na przechowanie na podstawie decyzji właściwego miejscowo wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z kolei na podstawie art. 12 ustawy o restytucji do ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego należy gospodarowanie dobrami kultury odzyskanymi wskutek restytucji prowadzonej przez Rzeczpospolitą Polską, narodowymi dobrami kultury RP objętymi przypadkiem na rzecz Skarbu Państwa, a także dobrami kultury będącymi przedmiotem darowizny na rzecz Skarbu Państwa. W odniesieniu do materiałów archiwalnych minister może powierzyć Naczelnemu Dyrektorowi Archiwów Państwowych wykonywanie niektórych działań związanych z gospodarowaniem nimi jako dobrami kultury (ust. 3). W przypadku materiałów archiwalnych, które wiążą się z zakresem działania archiwów wyodrębnionych, powyższe uprawnienia minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego wykonuje w porozumieniu z ministrem lub innym organem właściwym dla odpowiedniego archiwum wyodrębnionego (ust. 6 i 7).

W obowiązujących przepisach prawa zastosowano znaną teorię i metodyce archiwalnej zasadę poszanowania historycznie ukształtowanego zasobu archiwalnego. W art. 25 ust. 2 zdefiniowano termin „zasób historyczny”, używany w kilku jeszcze przepisach ustawy. Oznacza on materiały archiwalne zgromadzone w danym archiwum przed dniem wejścia w życie ustawy archiwalnej niezgodnie z określoną w niej właściwością dla danego rodzaju archiwów. Tym samym ustawodawca wyłączył obowiązek przemieszczania archiwaliów pomiędzy archiwami po wejściu w życie ustawy w celu dostosowania ich zasobów do zasad wprowadzonych jej przepisami. Stosowaniem tak wyrażonej zasady poszanowania historycznie ukształtowanego zasobu archiwalnego zostały objęte, oprócz archiwów państwowych o charakterze centralnym, archiwa państwowe nie mające charakteru centralnego (art. 26 ust. 2), niektóre archiwa wyodrębnione (art. 30 ust. 1), archiwa zakładowe szkół wyższych (art. 35 ust. 2) oraz archiwa

⁸⁶ Odpowiednio: art. 44 ust. 1 ustawy archiwalnej; § 15 ust. 1 rozporządzenia w sprawie postępowania z dokumentami elektronicznymi; art. 130 ust. 1 Ustawy z dnia 28 listopada 2014 r. [...] (t.j.: Dz.U. 2020, poz. 463, z późn. zm.).

niepaństwowych jednostek organizacyjnych (art. 45 ust. 3). Takie rozumienie tej zasady określa też granice wskazanych w art. 9 ust. 2 wyłączeń stosowania prawa pierwokupu archiwaliów przysługującego archiwom państwowym i wyodrębnionym oraz znalazło swe odzwierciedlenie w przepisach określających zadania bibliotek i muzeów w zakresie działalności archiwalnej.

Do zasady poszanowania historycznie ukształtowanego zasobu zdaje się nawiązywać art. 13 ust. 1 ustawy o restytucji, który upoważnia ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego do nieodpłatnego przeniesienia własności dobra kultury (a więc i materiałów archiwalnych) stanowiącego mienie Skarbu Państwa, w szczególności dobra kultury odzyskanego wskutek restytucji, na rzecz podmiotu posiadającego zbiory, w skład których w przeszłości wchodziło przekazywane dobro kultury. Zakres tego przepisu jest jednak ograniczony w interesującym nas obszarze do państwowych i samorządowych instytucji kultury oraz archiwów uczelni publicznych oraz Polskiej Akademii Nauk.

Niekiedy jednak ustawodawca odchodzi od zasady poszanowania historycznie narosłego zasobu. Na podstawie wyraźnego przepisu materiały archiwalne z zasobu archiwów państwowych przekazane do Instytutu Pamięci Narodowej na zasadzie użyczenia przeszły na stan zasobu archiwalnego Instytutu Pamięci Narodowej⁸⁷.

Opracowanie materiałów archiwalnych

Stosunkowo niewiele uwagi przepisy prawa archiwalnego poświęcają nader istotnej funkcji archiwów, jaką jest opracowywanie zgromadzonego w nich zasobu. Jedyne art. 21 ust. 1 pkt 4 w związku z art. 21 ust. 1a ustawy archiwalnej upoważnia Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych do sprawowania nadzoru nad opracowaniem materiałów archiwalnych poprzez wydawanie zarządzeń podległym mu archiwom państwowym, w tym wskazówek metodycznych. Brak jest natomiast podstaw do przeprowadzenia standaryzacji metod opracowania archiwaliów w skali państwowej sieci archiwalnej, czy choćby sformułowania definicji legalnych kluczowych określeń. Zdefiniowano jedynie pojęcie zespołu archiwalnego, lecz tylko jako jednostki ewidencyjnej stosowanej w ewidencji wpływów w bibliotekach wchodzących w skład ogólnokrajowej sieci bibliotecznej⁸⁸.

⁸⁷ Art. 5 Ustawy z dnia 12 kwietnia 2019 r. o zmianie ustawy o Instytucji Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2019, poz. 992).

⁸⁸ Zał. nr 3 pkt 9 lit. e do Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 29 października 2008 r. w sprawie sposobu ewidencji materiałów bibliotecznych (Dz.U. 2008, nr 205, poz. 1283). Na potrzebę pewnego ujednoczenia wskazuje zamieszczenie odwołania do szczególnych zasad określonych w ustawie archiwalnej odnośnie sposobu ujmowania archiwaliów w ewidencji zbiorczej mienia Skarbu Państwa w § 18 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 6 maja 2020 r. w sprawie sposobu ewidencjonowania mienia Skarbu Państwa (Dz.U. 2020, poz. 884).

Regulacją prawną o najszerszym zakresie, mającą istotne znaczenie dla opracowania archiwalnego, jest treść załącznika nr 4 do rozporządzenia w sprawie postępowania z dokumentacją, w którym określono m.in. wymogi w kwestii porządkowania i ewidencjonowania materiałów archiwalnych przekazywanych do archiwów państwowych. Podobny charakter w odniesieniu do archiwaliów w postaci elektronicznej mają § 17 i 18 rozporządzenia w sprawie postępowania z dokumentami elektronicznymi. Z kolei w art. 28a ustawy o IPN zobowiązano Instytut Pamięci Narodowej do publikacji na jego stronie internetowej inwentarza archiwalnego zawierającego opis całego zasobu na poziomie jednostki archiwalnej, wskazując obligatoryjne i fakultatywne elementy jej opisu⁸⁹.

Udostępnianie materiałów archiwalnych wraz z działalnością informacyjną i publikacyjną

Prawne regulacje dostępu do archiwaliów, czy też korzystania z nich, są istotnym czynnikiem wpływającym na urzeczywistnienie zasady publiczności archiwów i determinują zakres dostępu do zgromadzonego w nich zasobu. Przepisy prawa służą rozstrzygnięciu przez archiwa kolizji pomiędzy prawem dostępu do zawartych w ich zasobie informacji, a interesami prawnymi podmiotów, których te informacje dotyczą, tudzież wymogami zabezpieczenia zasobu archiwalnego przed zniszczeniem lub uszkodzeniem. Należy jednak zauważyć, że istniejące regulacje prawne wprost odnoszą się tylko do dostępu do państwowego zasobu archiwalnego.

Tekst ustawy archiwalnej posługuje się terminem „udostępnianie materiałów archiwalnych”, którego znaczenie należy zrekonstruować na podstawie jej art. 16d ust. 1 i 2. Istotny jest indywidualny charakter takiego działania, wyrażający się istnieniem podmiotu zainteresowanego udostępnieniem. Pierwszą z wymienionych w tych przepisach form udostępniania jest umożliwienie osobistego zapoznania się zainteresowanego zarówno z oryginalnymi materiałami archiwalnymi, jak i z ich reprodukcjami, połączone z możliwością utrwalania treści archiwaliów. Takie udostępnienie może mieć miejsce albo w dostosowanych do tego pomieszczeniach archiwum, albo za pośrednictwem systemu teleinformatycznego. Druga wskazana przez ustawodawcę forma udostępniania to przekazywanie informacji zawartych w materiałach archiwalnych w postaci ich reprodukcji albo pisemnej odpowiedzi na zapytanie. Działaniom tym towarzyszy wykonywanie usług archiwalnych obejmujących przeprowadzanie kwerend oraz sporządzanie kopii archiwaliów, a częściowo z nimi pokrywa się wydawanie na ich podstawie uwierzytelnionych odpisów, wyciągów i reprodukcji archiwa-

⁸⁹ Na wskazane mechanizmy prawne odnoszące się do opracowania archiwaliów i ich niedoskonałości uwagę zwróciła A. Laszuk, eadem, *Standardy de iure*, „Archiwista Polski” 2019, nr 2, s. 12–20.

liów oraz zaświadczeń. Poza granicami tak rozumianego udostępniania znajdują się wszelkie formy działalności popularyzatorskiej czy wydawniczej, pozwalające na zapoznanie się z treścią archiwaliów, lecz skierowane do niezindywidualizowanych odbiorców. Podobnie należy potraktować udostępnianie pomocy archiwalnych, które co prawda informują o treści materiałów archiwalnych, lecz nie są wymienione w art. 16d⁹⁰.

W swej treści przepisy ustawy archiwalnej zawierają katalog ogólnych zasad udostępniania państwowego zasobu archiwalnego. Jego trzon stanowią zasada bezpłatności udostępniania (art. 16c ust. 1) oraz sformułowane w art. 16a ust. 1 prawo dostępu do materiałów archiwalnych przysługujące każdemu.

Ograniczenia w udostępnianiu wynikają jedynie z wystąpienia którejs z okoliczności, spośród wskazanych w ustawie w formie zamkniętego wyliczenia. Po pierwsze może to być konieczność zachowania integralności składników państwowego zasobu archiwalnego zagrożonego uszkodzeniem, zniszczeniem lub utratą (art. 16b ust.1 pkt 3). Po drugie, takowe ograniczenia mogą wynikać z przepisów o ochronie informacji niejawnych lub przepisów o ochronie innych tajemnic ustawowo chronionych (art. 16b ust. 1 pkt 1). Tym samym ustawa archiwalna odsyła do dużej grupy aktów prawnych, w których określone informacje zostały objęte ograniczeniami jawności jako tajemnice⁹¹. Ma to istotne znaczenie, biorąc pod uwagę duże zróżnicowanie zasobu archiwalnego (zwłaszcza archiwów państwowych) pod względem proveniencyjnym i możliwość znalezienia się w nim informacji objętych niemal wszystkimi rodzajami tajemnic prawnie chronionych. Ponadto w art. 16b ust. 1 pkt 2 wyraźnie wskazano możliwość ograniczenia dostępu do materiałów archiwalnych ze względu na ochronę dóbr osobistych oraz danych osobowych. Po trzecie, w art. 16b ust. 2 ustanowiono cały szereg różnych okresów wyłączenia z udostępniania archiwaliów przez pewien przeciąg czasu, liczony od ich wytworzenia. Rozwiązanie to dotyczy aktów stanu cywilnego, indywidualnej dokumentacji medycznej, aktów notarialnych, dokumentacji ksiąg wieczystych, spraw sądowych i postępowań dochodzeniowych, ewidencji ludności oraz dokumentacji pracowniczej. Są to rodzaje archiwaliów, które – ze swej istoty – zawierają szczególnie wiele informacji o osobach fizycznych (także żyjących), w tym również takie, których nieuprawnione wykorzystanie może powodować naruszenie dóbr osobistych. Po upływie wskazanych w ustawie okresów karencji, udostępnianie przedmioto-

⁹⁰ D. Grot, *Ku przeszłości otwartej...*, s. 7–8 oraz 226–227 i 240–241. Odnośnie wydawania zaświadczeń, zob.: art. od 217 do 219 Ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (t.j.: Dz.U. 2020, poz. 256, z późn. zm.). Dla archiwów państwowych wykonywanie usług archiwalnych reguluje art. 16 ust. 2a, zaś wydawanie uwierzytelnionych odpisów, wyciągów i reprodukcji archiwaliów oraz zaświadczeń – art. 28 pkt 5 ustawy archiwalnej.

⁹¹ Przegląd tych regulacji, w których ustanowiono ponad 160 rodzajów tajemnic, zawiera *Leksykon tajemnic*, red. G. Szpor, A. Gryszczyńska, Warszawa 2016.

wych archiwaliów odbywa się na zasadach ogólnych, a więc również z uwzględnieniem zasad ochrony dóbr osobistych i danych osobowych.

Zaprezentowane wyżej przesłanki odmowy udostępnienia materiałów archiwalnych mają charakter względny i w pewnych sytuacjach ich stosowanie może zostać wyłączone. W myśl art. 16 ust. 3 pkt 1 ograniczeń w dostępie wynikających z potrzeby ochrony integralności materiałów archiwalnych albo dóbr osobistych i danych osobowych nie stosuje się, jeżeli zainteresowany dostępem posiada szczególne uprawnienia albo realizuje cele korzystające ze szczególnej ochrony prawnej, które to uprawnienia lub cele są nadrzędne w stosunku do tych ograniczeń. Z kolei ograniczenia czasowe dostępu nie dotyczą tych podmiotów, które posiadają uprawnienia do dostępu do danych zawartych w tych materiałach (art. 16b ust. 3 pkt 2). Wreszcie w art. 16c ust. 4 zawarto normę kolizyjną nakazującą stosowanie przepisów odrębnych, jeśli zapewniają one szerszy dostęp do materiałów archiwalnych, niż wynikający z ustawy archiwalnej.

W niektórych przepisach ustawy archiwalnej traktujących o udostępnianiu państwowego zasobu archiwalnego jako ich adresaci występują podmioty zobowiązane. W myśl definicji zawartej w art. 16a ust. 2 są nimi archiwa państwowe, archiwa wyodrębnione, jednostki organizacyjne posiadające powierzony zasób archiwalny oraz biblioteki i muzea przechowujące materiały archiwalne. Określenie to nie obejmuje więc archiwów zakładowych.

Taki jest zakres podmiotowy art. 16e, będącego przepisem proceduralnym. Wynika z niego, że udostępnienie materiałów archiwalnych ma charakter czynności materialno-technicznej, czyli polega na przyjęciu od zainteresowanego zgłoszenia i umożliwieniu mu skorzystania z dostępu do archiwaliów, a więc z uprawnienia określonego w art. 16a ust. 1. Nie ma zatem potrzeby orzekania o prawie dostępu do archiwaliów. Jedynie w sytuacji, gdy zgłoszenie osoby zainteresowanej wskazuje, że mogą wystąpić ograniczenia w dostępie do interesujących ją archiwaliów, podmiot zobowiązany wszczyna z urzędu postępowanie w sprawie odmowy dostępu. W jego toku należy ustalić, czy rzeczywiście zachodzą okoliczności uzasadniające zastosowanie przewidzianych w art. 16b restrykcji w dostępie i – w zależności od tego – albo wydać decyzję w sprawie całkowitej albo częściowej odmowy dostępu do materiałów archiwalnych, albo decyzję o jego umorzeniu, jeśli nie zachodzą przesłanki stosowania ograniczeń. Do postępowania w sprawie odmowy dostępu do materiałów archiwalnych stosuje się przepisy Ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego⁹², a jedyną odmiennością jest termin na wydanie decyzji wynoszący 14 dni od dnia otrzymania zgłoszenia, wobec zasadniczego miesięcznego terminu na załatwienie sprawy administracyjnej.

Podmioty zobowiązane w rozumieniu art. 16a ust. 2 w zakresie prowadzonej przez siebie działalności archiwalnej (a więc także udostępniania archiwaliów)

⁹² T.j.: Dz.U. 2016, poz. 23, z późn. zm.

zostały zwolnione z części obowiązków wynikających z przepisów rozporządzenia o ochronie danych⁹³. Na podstawie art. 22b ust. 3 i 4 ustawy archiwalnej został ograniczony zakres prawa dostępu do danych i informacji na temat ich przetwarzania przysługującego osobie, której dane dotyczą (art. 15 rozporządzenia o ochronie danych). Wykonanie tego obowiązku następuje w zakresie, w jakim dane osobowe podlegające udostępnieniu mogą być ustalone za pomocą istniejących środków ewidencyjnych.

Z kolei w art. 22b ust. 1 pkt 2 ustawy archiwalnej zostało zawężone wynikające z art. 18 ust. 1 lit. a i b rozporządzenia o ochronie danych prawo do ograniczenia ich przetwarzania. Przysługuje ono osobie, której dane osobowe dotyczą, w przypadkach, gdy osoba ta kwestionuje prawidłowość danych osobowych lub ich przetwarzanie jest niezgodne z prawem. Istotą ograniczenia przetwarzania danych osobowych jest ich odpowiednie wyodrębnienie oraz brak (z pewnymi wyjątkami) możliwości wykonywania na nich innych operacji niż przechowywanie, w tym zakaz ich usuwania. Ustawa archiwalna pozwala ograniczyć to uprawnienie w zakresie niezbędnym do zapewnienia korzystania z materiałów archiwalnych zgodnie z ustawą, bez naruszania istoty ochrony danych osobowych zawartych w tych materiałach. Wyraźnie przy tym wskazano, że odnosi się to także do przypadków pierwotnego zbierania danych w sposób bezprawny oraz nieprawdziwości, nieścisłości lub niekompletności danych.

Z pewnymi odmiennosciami i zarazem niejednolicie ukształtowane są zasady udostępniania zasobu archiwów wyodrębnionych. Wszystkich tych archiwów, z wyjątkiem IPN, dotyczą przepisy rozporządzenia Rady Ministrów z 2011 r.⁹⁴ Odmiennością tego aktu prawnego jest także uregulowanie w nim zasad dostępu do pomocy archiwalnych (§ 7 ust. 2) oraz wnoszenia opłat w przypadku ponoszenia przez archiwum dodatkowych kosztów związanych z udostępnianiem materiałów archiwalnych oraz za sporządzanie z nich reprodukcji (§ 16).

W całości odrębny sposób uregulowano dostęp do materiałów archiwalnych (wraz z publikowaniem informacji w nich zawartych) znajdujących się w zasobie IPN. Kwestie te zawarto w art. od 30 do 38 ustawy o IPN. Specyficzne rozwiązanie, mogące posłużyć poszerzeniu dostępu do zasobu archiwalnego, przewiduje art. 22 tej ustawy. Na jego podstawie Prezes IPN otrzymał uprawnienia przysługujące Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Służbie Kontrwywiadu Wojskowego w zakresie znoszenia lub zmiany klauzul tajności dokumentów przekazanych do archiwum Instytutu. Dodatkowy tryb udostępniania wynika jeszcze z art. od 22 do 28 ustawy z 2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści

⁹³ Zob.: S. Biliński, M. Cyrankiewicz-Gortyński, A. Fal, op.cit., s. 187–189.

⁹⁴ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 czerwca 2011 r. w sprawie sposobu i trybu udostępniania materiałów archiwalnych znajdujących się w archiwach wyodrębnionych (Dz.U. 2011, nr 196, poz. 1161).

tych dokumentów⁹⁵. W zakresie dostępu do archiwaliów będących dokumentacją własną Instytutu obowiązują ogólne zasady wynikające z ustawy archiwalnej.

Udostępnianie materiałów archiwalnych przez archiwa zakładowe również zostało potraktowane przez ustawodawcę w sposób odrębny. Wspomniano już fakt, że nie zostały one zaliczone do kategorii podmiotów zobowiązanych w rozumieniu art. 16a ust. 2 ustawy archiwalnej, co powoduje ich przynajmniej częściowe wyłączenie spod ogólnych zasad udostępniania państwowego zasobu archiwalnego. Kluczowe znaczenie ma art. 35 ust. 3, zgodnie z którym korzystanie z archiwaliów przez podmioty zewnętrzne w stosunku do tego, w którym funkcjonuje archiwum zakładowe, możliwe jest po uzyskaniu zezwolenia kierownika jednostki organizacyjnej, w której istnieje archiwum zakładowe.

Nasuwają się w tym miejscu pytania odnośnie zakresu swobody podmiotu wydającego zezwolenie na korzystanie z materiałów archiwalnych. Nie można abstrahować od norm rangi konstytucyjnej ustanawiających prawo do uzyskania informacji o działalności władzy publicznej. Do uwzględnienia jest także zamknięty katalog przesłanek odmowy dostępu ustanowiony w art. 16b ust. 1 i 2 oraz wskazane w 16b ust. 3 i w art. 16c ust. 4 okoliczności uzasadniające odstępianie od restrykcji, gdyż oba cytowane artykuły nie odwołują się do terminu „podmioty zobowiązane”, co każe przyjąć, że mają one szerszy podmiotowo zakres.

Należy jeszcze dodatkowo podkreślić, że omawiana regulacja art. 35 ust. 3 ustawy archiwalnej dotyczy wyłącznie udostępniania w archiwach zakładowych materiałów archiwalnych, gdyż tak jest rozumiany zasób archiwum zakładowego. To – oraz przywołany wcześniej aspekt konstytucyjnych praw dostępu do informacji – wskazuje na to, że kwestie udostępniania w archiwach zakładowych należy lokować na styku przepisów ustaw o dostępie do informacji publicznej oraz o ponownym wykorzystywaniu informacji sektora publicznego⁹⁶.

Przepisy ustawy archiwalnej dotyczące dostępu do niepaństwowego zasobu archiwalnego mają w gruncie rzeczy charakter szczątkowy. Prywatnym podmiotom o charakterze instytucjonalnym zagwarantowano jedynie autonomię w zakresie ustalania zasad ich udostępniania (art. 45 ust. 2). W tej sytuacji istotne znaczenie mają inne regulacje, w szczególności dotyczące ochrony dóbr osobistych, danych osobowych czy własności intelektualnej. Należy też mieć na uwadze fakt, że Konstytucja jako podmioty zobowiązane do udzielania informacji publicznej wymienia organy samorządu gospodarczego i zawodowego,

⁹⁵ Ustawa z dnia 18 października 2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści tych dokumentów (t.j.: Dz.U. 2020, poz. 306, z późn. zm.).

⁹⁶ Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 1429); Ustawa z dnia 25 lutego 2016 r. o ponownym wykorzystywaniu informacji sektora publicznego (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 1446); M. Jabłoński, *Udostępnienie informacji publicznej w formie wglądu do dokumentu*, Wrocław 2013, s. 116–118 i s. 150–162.

zaś ustawa z 2001 r. o dostępie do informacji publicznej dodaje do nich partie polityczne oraz niektóre związki zawodowe i związki pracodawców. Otwartą pozostaje jeszcze kwestia, w jakim zakresie właściciele niepaństwowego zasobu archiwalnego mogą być adresatami norm zawartych w rozporządzeniu o ochronie danych, a dotyczących przetwarzania danych osobowych niezbędnych do celów archiwalnych w interesie publicznym.

Poza zakresem udostępniania, rozumianym zgodnie z art. 16d ust. 1 i 2 ustawy archiwalnej, znajdują się pewne działania podejmowane przez archiwa, które również skutkują możliwością zapoznania się z materiałami archiwalnymi lub informacjami o ich treści. Chodzi tu, po pierwsze, o udostępnianie pomocy archiwalnych zawierających opisy archiwaliów, a po drugie samych archiwaliów lub ich reprodukcji (w tym mikrofilmów i odwzorowań cyfrowych) w formie niezindywidualizowanej (nie będących odpowiedziami na żądania konkretnych podmiotów), w szczególności na wystawach, pokazach i w sieci komputerowej. Odpowiada to więc przynajmniej częściowo działalności informacyjnej, popularyzatorskiej czy wydawniczej archiwów.

Wobec milczenia przepisów ustawy archiwalnej na temat zasad czynienia takiego dostępu do materiałów archiwalnych lub informacji o ich treści, przynajmniej w części tego obszaru, zastosowanie winny znaleźć unormowania ustawy z 2016 r. o ponownym wykorzystywaniu informacji sektora publicznego, która zawiera przepisy wprost odnoszące się do archiwów⁹⁷.

Do kręgu adresatów przepisów tej ustawy (określanych jako podmioty zobowiązane) należą zasadniczo instytucje prowadzące działalność archiwalną w zakresie państwowego zasobu archiwalnego, w szczególności archiwa państwowe, wyodrębnione i zakładowe (z wyjątkiem archiwów wyodrębnionych i zakładowych funkcjonujących w podmiotach wyłączonych z zakresu cytowanej ustawy, na podstawie jej art. 4). Jako informację sektora publicznego należy rozumieć każdą treść lub jej część, niezależnie od sposobu utrwalenia, w szczególności w postaci papierowej, elektronicznej, dźwiękowej, wizualnej lub audiowizualnej,

⁹⁷ Ustawa z dnia 25 lutego 2016 r. [...] (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 1446). Ustawa ta implementuje Dyrektywę 2003/98/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 17 listopada 2003 r. w sprawie ponownego wykorzystywania informacji sektora publicznego (Dz. Urz. UE L 2003, nr 345, s. 90) zmienioną dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej 2013/37/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. zmieniającą dyrektywę 2003/98/WE w sprawie ponownego wykorzystywania informacji sektora publicznego (Dz. Urz. UE L 2013, nr 175, s. 1). Dyrektywa z 2003 r. została zastąpiona przez Dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1024 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie otwartych danych i ponownego wykorzystywania informacji sektora publicznego (Dz. Urz. UE L 2019, nr 172, s. 56). Implementacji tej nowej dyrektywy służy projekt ustawy o otwartych danych i ponownym wykorzystywaniu informacji sektora publicznego, <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12337400> [dostęp: 24.08.2020]; B. Fischer, A. Piskorz-Ryń, M. Sakowska-Baryła, J. Wyporska-Frankiewicz, *Ustawa o ponownym wykorzystywaniu informacji sektora publicznego*, wyd. 2., Warszawa 2019; M. Konstantiewicz, *Ważniejsze akty prawne regulujące postępowanie z dokumentacją (część IX)*, „Archiwista Polski” 2016, nr 4, s. 72–79.

będącą w posiadaniu podmiotów zobowiązanych. Określenie „udostępnianie” w tej ustawie odnosi się do czynienia informacji dostępnej dla wszystkich zainteresowanych, np. poprzez udostępnienie jej w sieci komputerowej, natomiast określenie „przekazywanie informacji” dotyczy trybu wnioskowego, w którym zindywidualizowany podmiot otrzymuje taką informację na swoje żądanie.

W ustawie zostały określone zasady udostępniania i przekazywania informacji sektora publicznego, z zasadą równego traktowania na czele (art. 8) oraz warunki, na jakich mogą być one ponownie wykorzystywane i ograniczenia w tym zakresie. Szczególny status uzyskały w jej przepisach archiwa (obok bibliotek i muzeów). Po pierwsze, w odniesieniu do nich, prawo do ponownego wykorzystywania podlega ograniczeniu w zakresie informacji sektora publicznego w przypadku, gdy pierwotnym właścicielem autorskich praw majątkowych lub praw pokrewnych były podmioty inne niż podmioty zobowiązane, a czas trwania tych praw nie wygasł (art. 6 ust. 4 pkt 4). Po drugie, zostały one w art. 14 ust. 2 upoważnione do określenia dodatkowych warunków wykorzystywania zbiorów o charakterze martyrologicznym oraz zawierających godło, barwy i hymn Rzeczypospolitej Polskiej, a także herby, reprodukcje orderów, odznaczeń lub odznak honorowych, odznak lub odznak wojskowych bądź innych odznaczeń, jak również informacji powiązanych z obiektami objętymi roszczeniami osób trzecich lub niebędącymi własnością podmiotu zobowiązanego. Po trzecie, w przypadku, jeśli odmawiają wyrażenia zgody na ponowne wykorzystywanie informacji sektora publicznego ze względu na m.in. prawa autorskie i prawa pokrewne przysługujące podmiotom innym niż podmioty zobowiązane, to są zwolnione (na podstawie art. 23 ust. 6, zdanie ostatnie) z obowiązku wskazania podmiotu, który posiada te prawa albo licencjodawcy, od którego podmiot zobowiązany uzyskał dany przedmiot praw własności intelektualnej.

Na marginesie zapewnienia szeroko rozumianego dostępu do zasobu archiwalnego pojawiają się zagadnienia związane z prawem autorskim, zawsze w tych sytuacjach, gdy materiały archiwalne ucieleśniają twory lub przedmioty praw pokrewnych (fonogramy i wideogramy). Archiwa są wprost wymienione obok bibliotek i szkół w art. 28 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych⁹⁸, który pozwala im na udostępnianie nieodpłatnie egzemplarzy utworów rozpowszechnionych, sporządzanie egzemplarzy rozpowszechnionych utworów w celu uzupełnienia, zachowania lub ochrony własnych zbiorów oraz na udostępnianie zbiorów dla celów badawczych lub poznawczych za pośrednictwem końcówek systemu informatycznego znajdujących się na terenie tych jednostek.

Z kolei art. 35⁵ tej samej ustawy upoważnia archiwa (obok innych instytucji kulturalnych, naukowych i oświatowych oraz publicznych organizacji radiowych i telewizyjnych) do korzystania ze znajdujących się w ich zbiorach utworów osieroconych poprzez ich zwielokrotnianie i udostępnianie publicznie

⁹⁸ Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. [...] (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 1231, z późn. zm.).

w celu realizacji służących interesowi publicznemu statutowych zadań. Utworami osieroconymi są utwory, wobec których nie wygasły jeszcze autorskie prawa majątkowe, lecz nie zostały ustalone lub odnalezione podmioty, którym te prawa przysługują, co uniemożliwia wystąpienie do uprawnionych podmiotów o wyrażenie zgody na korzystanie z takich utworów wkraczające w zakres monopolu autorskoprawnego. Możliwość wykorzystywania utworów osieroconych została ograniczona do dzieł opublikowanych w książkach, dziennikach, czasopiśmie lub innych formach publikacji drukiem, a także utworów audiowizualnych, utworów zamówionych lub włączonych do utworów audiowizualnych lub utrwalonych na wideogramach lub fonogramach⁹⁹.

Wszystkie formy korzystania z utworów nie mogą naruszać monopolu podmiotu, któremu przysługują autorskie prawa majątkowe i dlatego przepisy o dozwolonym użytku utworów, jako wyjątki naruszające ten monopol, muszą być interpretowane ściśle. Pewnym problemem jest ustalenie, jakim konkretnie kategoriom podmiotów wskazane wyżej uprawnienia przysługują. Ani ustawa o prawie autorskim nie zawiera własnej definicji używanego przez siebie określenia „archiwum”, ani nie wyjaśnia tego terminu ustawa archiwalna. Ponadto przytłaczającą większość archiwów, jak choćby archiwa państwowe, wyodrębnione czy zakładowe, stanowią jednostki organizacyjne nie posiadające osobowości prawnej¹⁰⁰.

W kontekście udostępniania archiwaliów lub ich odwzorowań przy pomocy systemu teleinformatycznego, należy mieć na uwadze kwestię dostępności cyfrowej stron internetowych lub aplikacji mobilnych prowadzonych przez archiwa będące podmiotami publicznymi, co niedawno stało się również przedmiotem regulacji¹⁰¹. Wyłączono jej stosowanie do takich elementów stron internetowych i aplikacji mobilnych jak m.in. treści prezentujące materiały archiwalne w rozumieniu art. 1 ustawy archiwalnej, których nie można przedstawić w sposób dostępny cyfrowo, gdyż utworzenie dostępnej cyfrowo prezentacji wiązałoby się z utratą autentyczności powielanego elementu lub nie jest możliwe z przyczyn technicznych, lub wiązałoby się z poniesieniem nadmiernych kosztów (art. 3 ust. 2 pkt 7 cytowanej ustawy). Zarazem każdy ma prawo wystąpić z żądaniem

⁹⁹ Zasady takiego wykorzystywania utworów osieroconych określono w art. od 35⁶ do 35⁸ prawa autorskiego, które implementuje Dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/28/UE z dnia 25 października 2012 r. w sprawie niektórych dozwolonych sposobów korzystania z utworów osieroconych (Dz. Urz. UE L 2012, nr 299, s. 5). Zob.: D. Grot, *Ku przeszłości otwartej...*, s. 285–288.

¹⁰⁰ Szerzej o aspektach autorskoprawnych w działalności archiwów, zob.: A. Niewęglowski, M. Poźniak-Niedzielska, A. Przyborowska-Klimczak, *Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturalnego*, red. M. Poźniak-Niedzielska, Warszawa 2015, s. 78–115.

¹⁰¹ Ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych (Dz.U. 2019, poz. 848), szczególnie jej art. 5 oraz załącznik do ustawy. Ustawa ta wdraża Dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/2102 z dnia 26 października 2016 r. w sprawie dostępności stron internetowych i mobilnych aplikacji organów sektora publicznego (Dz. Urz. UE L 2016, nr 327, s. 1).

udostępniania za pomocą alternatywnego sposobu dostępu także elementów stron internetowych wyłączonych ze stosowania wymogów dostępności (art. 18 cytowanej ustawy).

Działania o charakterze towarzyszącym

Na odrębne potraktowanie zasługują działania kontrolne prowadzone przez organy administracji archiwalnej, gdyż powinny one umożliwić ocenę wielu aspektów działalności archiwalnej prowadzonej przez różne podmioty. Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych został upoważniony (art. 21 ust. 2 ustawy archiwalnej) do kontroli przestrzegania przepisów o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach przez podmioty prowadzące działalność w zakresie państwowego zasobu archiwalnego (wymienione w art. 22), z wyłączeniem archiwów wyodrębnionych. Z kolei do kompetencji archiwów państwowych należy (art. 28 ust. 1 pkt 3 ustawy archiwalnej) kontrola postępowania z materiałami archiwalnymi wchodzącymi do państwowego zasobu archiwalnego oraz dokumentacją niearchiwalną, powstałą i zgromadzoną w państwowych i samorządowych organach i jednostkach organizacyjnych, bez względu na miejsce i tytuł prawny przechowywania tych materiałów lub dokumentacji, jednak z wyłączeniem organów posiadających archiwa wyodrębnione. Tryb wykonywania obu rodzajów kontroli został określony w art. od 21a do 21d ustawy archiwalnej.

Prowadzenie działalności archiwalnej wymaga nie tylko odpowiedniego zaplecza organizacyjnego czy technicznego, ale również kadrowego, w tym posiadania przez personel odpowiednich kompetencji. Zwłaszcza mniejsze instytucje administrujące archiwami mogą w tym zakresie potrzebować pomocy ze strony podmiotów o większym potencjale, a w szczególności ze strony administracji archiwalnej. Ta ostatnia swe działania mogące przyczynić się do podniesienia kompetencji osób odpowiedzialnych za prowadzenia archiwów opiera na art. 21 ust. 1 pkt 9 oraz art. 28 ust. 1 pkt 6 ustawy archiwalnej. W przepisach tych do zadań odpowiednio Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych i archiwów państwowych zaliczono popularyzację wiedzy o materiałach archiwalnych i archiwach oraz prowadzenie działalności informacyjnej. Szerokie znaczenie użytych w nim określeń pozwala objąć nimi również przekazywanie wiedzy o uznawanych za właściwe sposobach postępowania z archiwami, w szczególności o zasadach ich gromadzenia, zabezpieczenia, opracowywania czy udostępniania

Jedyny przewidziany w prawie mechanizm wsparcia finansowego dedykowany działalności archiwalnej niektórych podmiotów prywatnych zawarto w art. 43a ustawy archiwalnej. Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych może zlecać realizację zadań publicznych w zakresie ewidencjonowania, przechowywania, opracowania, udostępniania lub zabezpieczenia materiałów archiwalnych stanowiących ewidencjonowany niepaństwowy zasób archiwalny. Przedmiotem tych działań mogą być zatem materiały archiwalne stanowiące

własność podmiotów instytucjonalnych, w tym także nabyte przez nie materiały wytworzone przez osoby fizyczne.

Zlecenie wykonywania tychże zadań odbywa się w trybie ustawy z 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie po przeprowadzeniu otwartego konkursu ofert¹⁰². W świetle tej ostatniej ustawy zleceńbiorcami mogą być, po pierwsze, zdefiniowane w niej organizacje pozarządowe, czyli osoby prawne lub jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej (z wyłączeniem niektórych kategorii podmiotów), o ile nie są jednostkami sektora finansów publicznych w rozumieniu ustawy o finansach publicznych i jednocześnie nie działają w celu osiągnięcia zysku, czyli w praktyce przede wszystkim stowarzyszenia i fundacje. Po drugie, mogą to być zrównane z poprzednią grupą (niekiedy po spełnieniu dodatkowych warunków) podmioty działające na podstawie przepisów prawa wyznaniowego, spółdzielnie socjalne i kluby sportowe.

Brzmienie art. 28 ust. 1 pkt 5 ustawy archiwalnej wskazuje, że zakłada ona prowadzenie przez archiwa państwowe prac naukowych oraz wydawniczych w dziedzinie archiwistyki i dziedzin pokrewnych. Natomiast na Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych nałożono obowiązek sprawowania nadzoru nad tą działalnością (art. 21 ust. 1 pkt 5). Koresponduje z tym art. 40 ust. 2 ustawy archiwalnej, który dopuszcza zatrudnianie pracowników naukowych zarówno w Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, jak i w archiwach państwowych. Status prawny tychże pracowników naukowych określony jest jednocześnie przez niektóre przepisy ustaw z 2010 r. o instytutach badawczych i z 1982 r. o pracownikach urzędów państwowych¹⁰³. Problemem wymagającym odrębnych rozważań jest ulokowanie archiwów w systemem finansowania badań naukowych. Inną kategorią archiwów, których charakter jako instytucji naukowych został wprost wskazany przez prawo, są archiwa Polskiej Akademii Nauk, będące pomocniczymi jednostkami naukowymi Akademii. W przypadku Instytutu Pamięci Narodowej wśród jego ustawowych zdań wskazano na udzielanie informacji na temat zgromadzonych dokumentów oraz publikowanie wydawnictw naukowych i popularnonaukowych, w tym inwentarzy archiwalnych¹⁰⁴.

¹⁰² Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (t.j.: Dz.U. 2016, poz. 239, z późn. zm.).

¹⁰³ Ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 r. o instytutach badawczych (t.j.: Dz.U. 2015, poz. 1095); Ustawa z dnia 16 września 1982 r. o pracownikach urzędów państwowych (Dz.U. 2013, poz. 269, z późn. zm.). Na trudności wynikające z takiego uregulowania prowadzenia działalności naukowej uwagę zwrócił P. Pietrzyk, idem, *Współczesne uwarunkowania i perspektywy działalności naukowej archiwów – próba diagnozy*, „Archeion” 2019, t. 120, s. 26–30, <https://www.ejournals.eu/Archeion/2019/120/art/16247/> [dostęp: 1.10.2020].

¹⁰⁴ Odpowiednio: art. 68 Ustawy z dnia 30 kwietnia 2010 r. o Polskiej Akademii Nauk (t.j.: Dz.U. 2015, poz. 1082) oraz art. 53 pkt 3 ustawy o Instytucji Pamięci Narodowej.

Zakończenie

Obecna postać prawnych regulacji prowadzenia działalności archiwalnej jest wynikiem przekształceń porządku normatywnego zachodzących w ciągu ponad 20 ostatnich lat. Wiodące znaczenie zachowuje wielokrotnie nowelizowana ustawa z 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, choć bardzo duża część unormowań zawarta jest w innych, bardzo licznych, aktach prawnych. Wiele elementów systemu prawnej ochrony archiwaliów zostało ostatnio poddanych reżimowi ustawodawstwa dotyczącego ochrony zabytków czy szerzej rozumianych dóbr kultury. Związane z niemal wszystkimi funkcjami archiwów rozstrzygnięcia zawiera regulacja poświęcona ochronie danych osobowych. Dostęp do materiałów archiwalnych oraz informacji na ich temat stał się także domeną przepisów normujących udostępnianie oraz ponowne wykorzystywanie informacji znajdujących się w dyspozycji podmiotów publicznych. Funkcjonowanie niektórych rodzajów archiwów lub postępowanie z określonymi typami dokumentacji jest regulowane przepisami odrębnymi rangi ustawowej i podstawowej. Wszystko to obniża spójność regulacji i powoduje trudności w interpretowaniu licznych norm, często zachodzących nawzajem na siebie. Pojawia się także wątpliwość, czy specyfika działalności archiwalnej jest zawsze należycie uwzględniana w regulacjach o szerszych zakresach.

Sformułowana w ustawie archiwalnej definicja materiałów archiwalnych wchodzących do narodowego zasobu archiwalnego ma wiodące znaczenie dla interpretacji tej ustawy, gdyż wyznacza jej zakres przedmiotowy. Jest także, niekiedy poprzez wyraźne odesłania, stosowana do wyjaśniania postanowień innych aktów prawnych. Jednocześnie w samej ustawie archiwalnej, ale też w niektórych odrębnych aktach, funkcjonują inne – szersze rozumienia archiwaliów. Wszystkie one powinny odwoływać się zarówno do wartości materiałów archiwalnych jako dóbr kultury czy świadectw na temat przeszłości, ale również do ich walorów informacyjnych i dowodowych, choćby ze względu na ich znaczenie dla obrotu prawnego. Dodatkowo uwzględnienia wymaga dynamiczny rozwój elektronicznych form tworzenia, przechowywania i udostępniania informacji.

Kluczowe znaczenie ma podział narodowego zasobu archiwalnego pod względem kryterium własnościowego na państwowy i niepaństwowy zasób archiwalny, wraz z dalszym różnicowaniem statusów obu tych części, niekiedy wynikającym z innych ustaw. Podział ten jest odzwierciedleniem rozstrzygnięć konstytucyjnych z jednej strony nakładających szczególne rygory na sposób traktowania mienia czy zasobów publicznych, z drugiej ustanawiających ograniczenia w ingerowaniu we własność prywatną. Przekłada się to na dużą szczegółowość i rygorystyczność unormowań odnoszących się do państwowego zasobu archiwalnego oraz znacznie większą powściągliwość prawodawcy wobec niepaństwowego zasobu, wyrażającą się także skromną liczbą narzędzi o cha-

rakterze władczym przewidzianych dla jego ochrony. Jednocześnie pojawić się może wątpliwość co do nie uwzględnienia w tej konstrukcji szczególnej roli samorządów zawodowych czy podmiotów prywatnych wykonujących zadania publiczne lub finansowanych ze środków publicznych, co powinno przekładać się na sytuację prawną powstającej w nich dokumentacji.

Osobnych badań wymaga nieporuszona szczegółowo problematyka statusu konkretnych rodzajów archiwów, ich zróżnicowania, a także płaszczyzn ich współdziałania. Pewnym problemem może być brak ustawowej definicji archiwum, zwłaszcza w sytuacji, gdy pokrewne instytucje biblioteczne i muzealne mogą się taką posługiwać. Sytuacji nie ułatwia fakt, że definicja działalności archiwalnej, pozwalająca ujmować archiwa w sposób funkcjonalny, została ograniczona tylko do sfery państwowego zasobu archiwalnego. Warto podkreślić także zróżnicowanie szczegółowości regulacji w odniesieniu do różnych funkcji składających się na działalność archiwalną, które dobrze ilustruje sposób potraktowania przez prawodawcę opracowania archiwalnego.

Prawna ochrona materiałów archiwalnych, mająca zapewnić ich możliwie najdłuższe przechowywanie, w istocie poważnie ingeruje w wykonywanie praw przysługujących ich właścicielom. Chodzi tu o zakaz niszczenia archiwaliów, obowiązek stosowania właściwych środków ochrony, a także ograniczenia w przenoszeniu własności. Nie bez znaczenia są również mechanizmy prawne służące ochronie stanu posiadania właścicieli archiwaliów, jak i ograniczaniu skutków jego naruszeń. Stosunkowo nowym wyzwaniem jest pogodzenie uprawnień pozwalającym osobom, których dotyczą zapisy informacji na ingerowanie w ich treść (w tym prawa do bycia zapomnianym w europejskich regulacjach ochrony danych osobowych) z koniecznością ochrony nienaruszalności formy i treści materiałów archiwalnych.

W zakresie gromadzenia archiwaliów najbardziej szczegółowe uregulowania dotyczą dokumentacji z mocy prawa wchodzącej do państwowego zasobu archiwalnego. W dążeniu do zabezpieczenia współcześnie powstających źródeł historycznych ustanowiono zasady postępowania z całością dokumentacji w podmiotach publicznych, począwszy od momentu jej narastania, aż po brakowanie lub archiwizację, wyposażając administrację archiwalną w stosowne kompetencje nadzorcze, pozwalające na prowadzenie selekcji archiwalnej na wielu etapach.

Oprócz przepisów ustawy archiwalnej i jej aktów wykonawczych, duże znaczenie w tym zakresie mają liczne rozporządzenia wydawane na podstawie innych ustaw. Przypisują one określonej w nich dokumentacji status materiałów archiwalnych bądź też wskazują na odmienne tryby jej kwalifikowania, wyrażania zgody na brakowanie czy przekazywania do archiwów państwowych. Co znamienne, do wydawania tych rozporządzeń upoważniona jest całkiem liczna grupa organów, co nasuwa pytanie o spójność takiego systemu regulacji. Stosowanie licznych przepisów szczególnych niesie ze sobą pewne trudności interpre-

tacyjne, stąd też powinno być ograniczone tylko do przypadków, gdy niezbędne jest uwzględnienie szczególnej sytuacji określonego rodzaju dokumentacji lub statusu jej twórcy. Na pogłębioną analizę, z tych samych powodów, zasługują również liczne regulacje, szczególne dotyczące postępowania z dokumentacją w razie likwidacji jej twórcy, zarówno mającego status podmiotu publicznego, jak i prywatnego.

W obszarze udostępniania archiwaliów rolą prawa wydaje się dostarczenie narzędzi pozwalających archiwom na rozstrzygnięcie kolizji pomiędzy, z jednej strony, prawem dostępu do materiałów archiwalnych, zaś z drugiej – obowiązkiem zabezpieczenia wieczyście przechowywanej dokumentacji oraz ochrony interesów, praw i wolności podmiotów, których dotyczy treść archiwaliów. Umocowanie w porządkach prawnych posiadają uprawnienia dostępu do informacji, zwłaszcza znajdującej się w gestii podmiotów publicznych, co w znacznej mierze związane jest z rozwojem i upowszechnieniem się techniki cyfrowej. Szczególnie archiwa bieżące czy, szerzej ujmując, zasób archiwalny pozostający jeszcze w dyspozycji aktotwórców, jest niewrażliwym obszarem zachodzenia na siebie zakresów regulacji prawa archiwalnego, ale także przepisów o dostępie do informacji publicznej czy o ponownym wykorzystywaniu informacji sektora publicznego. Z kolei rozbudowane ostatnio regulacje ochrony danych osobowych przysługują szereg uprawnień osobom, których dotyczą przetwarzane dane, również zawarte w archiwaliach.

Podmiotom wytwarzającym dokumentację wchodzącą do niepaństwowego zasobu archiwalnego pozostawiona została pełna swoboda w zakresie kształtowania tego zasobu i ewentualnego przekazywania go publicznym instytucjom archiwalnym. Wyjątkiem jest, budząca wątpliwości pod względem konstytucyjnym, instytucja prawna przymusowego przejmowania do państwowego zasobu archiwalnego archiwaliów po prywatnych instytucjach w razie zaprzestania przez nie działalności, której skuteczność jako narzędzia zabezpieczania narastającego zasobu wymaga bliższego zbadania. Znaczny zakres swobody w kwestii zapewnienia dostępu do niepaństwowego zasobu archiwalnego został pozostawiony w ustawie archiwalnej jego właścicielom. Z braku tych regulacji, w omawianym obszarze na znaczeniu zyskują przepisy prawa cywilnego, autorskiego czy ochrony danych osobowych. Skromny zestaw instrumentów o charakterze władczym, przysługujących wobec tych podmiotów administracji archiwalnej, oznacza dla tej ostatniej konieczność korzystania z form niewładczych, w tym popularyzowania zasad właściwego traktowania archiwaliów.

Celem niniejszego artykułu było ustalenie katalogu aktualnie obowiązujących norm prawnych dotyczących działalności archiwalnej w kontekście ich znaczenia dla poszczególnych zadań archiwów określonych przez teorię archiwistyki. Pozwoliło to na wskazanie wielu obszarów wymagających pogłębienia refleksji i dalszych badań, w szczególności w kierunku rozpoznania praktyki stosowania tych regulacji i ich konsekwencji dla stanu zachowania i dostępności korpusu

źródeł archiwalnych. W dalszej perspektywie może to prowadzić do identyfikacji formalnych barier dla sprawnego prowadzenia działalności archiwalnej i do sformułowania postulatów dokonania zmian legislacyjnych.

Źródła

- Drugi Protokół sporządzony w Hadze dnia 26 marca 1999 r. do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze dnia 14 maja 1954 r. (Dz.U. 2012, poz. 248).
- Dyrektywa 2003/98/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 17 listopada 2003 r. w sprawie ponownego wykorzystywania informacji sektora publicznego (Dz. Urz. UE L 2003, nr 345, s. 90).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/2102 z dnia 26 października 2016 r. w sprawie dostępności stron internetowych i mobilnych aplikacji organów sektora publicznego (Dz. Urz. UE L 2016, nr 327, s. 1).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1024 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie otwartych danych i ponownego wykorzystywania informacji sektora publicznego (Dz. Urz. UE L 2019, nr 172, s. 56).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/28/UE z dnia 25 października 2012 r. w sprawie niektórych dozwolonych sposobów korzystania z utworów osieroconych (Dz. Urz. UE L 2012, nr 299, s. 5).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/60/UE z dnia 15 maja 2014 r. w sprawie zwrotu dóbr kultury wyprowadzonych niezgodnie z prawem z terytorium państwa członkowskiego, zmieniająca rozporządzenie (UE) nr 1024/2012 (wersja przekształcona) (Dz. Urz. UE L 2014, nr 159, s. 1).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej 2013/37/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. zmieniająca dyrektywę 2003/98/WE w sprawie ponownego wykorzystywania informacji sektora publicznego (Dz. Urz. UE L 2013, nr 175, s. 1).
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483, z późn. zm.).
- Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, sporządzona w Paryżu dnia 17 listopada 1970 r. (Dz.U. 1974, nr 20, poz. 106).
- Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 r. (Dz.U. 1957, nr 46, poz. 212).
- Projekt ustawy o otwartych danych i ponownym wykorzystywaniu informacji sektora publicznego, <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12337400>, [dostęp: 24.08.2020].
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. 2015, poz. 1275).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 11 października 2018 r. w sprawie sposobu przekazywania, przechowywania i udostępniania dokumentów z wyborów (Dz.U. 2018, poz.1995).

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 14 października 2015 r. w sprawie warunków i trybu przekazywania do archiwów państwowych materiałów archiwalnych tworzących ewidencjonowany niepaństwowy zasób archiwalny (Dz.U. 2015 poz. 1733).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 lipca 2015 r. w sprawie nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych (Dz.U. 2015, poz. 979).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 20 października 2015 r. w sprawie klasyfikowania i kwalifikowania dokumentacji, przekazywania materiałów archiwalnych do archiwów państwowych i brakowania dokumentacji niearchiwalnej (t. j.: Dz.U. 2019, poz. 246).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 22 maja 2006 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu gromadzenia, ewidencjonowania, kwalifikowania, klasyfikacji oraz udostępniania materiałów archiwalnych tworzących zasób jednostek publicznej radiofonii i telewizji (Dz.U. 2006, nr 98, poz. 680).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 29 października 2008 r. w sprawie sposobu ewidencji materiałów bibliotecznych (Dz.U. 2008, nr 205, poz. 1283).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz.U. 2004, nr 212, poz. 2153).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 3 czerwca 2003 r. w sprawie sposobu przekazywania, przechowywania i udostępniania dokumentów z przeprowadzonego referendum ogólnokrajowego (Dz.U. 2003, nr 102, poz. 951).
- Rozporządzenie Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa z dnia 2 lipca 2001 r. w sprawie klasyfikowania, kwalifikowania i porządkowania materiałów wyłączanych z państwowego zasobu geodezyjnego i kartograficznego (Dz.U. 2001, nr 74, poz. 796).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 7 czerwca 2010 r. w sprawie ochrony przeciwpożarowej budynków, innych obiektów budowlanych i terenów (Dz.U. 2010, nr 109, poz. 719, z późn. zm.).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 30 października 2006 r. w sprawie szczegółowego sposobu postępowania z dokumentami elektronicznymi (Dz.U. 2006, nr 206, poz. 1518).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 30 października 2006 r. w sprawie niezbędnych elementów struktury dokumentów elektronicznych (Dz.U. 2006, nr 206, poz. 1517).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 2 listopada 2006 r. w sprawie wymagań technicznych formatów zapisu i informatycznych nośników danych, na których utrwalono materiały archiwalne przekazywane do archiwów państwowych (Dz.U. 2006, nr 206, poz. 1519).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 grudnia 2018 r. w sprawie przechowywania i niszczenia akt spraw komorniczych oraz zamkniętych urzędzeń ewidencyjnych (Dz.U. 2018, poz. 2408).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 lutego 2016 r. w sprawie zakładania i prowadzenia ksiąg wieczystych w systemie teleinformatycznym (Dz.U. 2016, poz. 312, z późn. zm.).

- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 kwietnia 1995 r. w sprawie sposobu i czasu przechowywania ksiąg i dokumentów zlikwidowanych spółdzielni oraz organizacji spółdzielczych (Dz.U. 1995, nr 47, poz. 248).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 marca 2004 r. w sprawie przechowywania akt spraw sądowych oraz ich przekazywania do archiwów państwowych lub do zniszczenia (t.j.: Dz.U. 2014, poz. 991, z późn. zm.).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 6 grudnia 2002 r. w sprawie archiwizacji akt spraw sądów wojskowych (Dz.U. 2002, nr 220, poz. 1857, z późn. zm.).
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 24 lipca 2012 r. w sprawie substancji chemicznych, ich mieszanin, czynników lub procesów technologicznych o działaniu rakotwórczym lub mutagennym w środowisku pracy (t.j.: Dz.U. 2016, poz. 1117).
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych) (Dz. Urz. UE L 2016, nr 119, s. 1).
- Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 18 stycznia 2011 r. w sprawie instrukcji kancelaryjnej, jednolitych rzeczowych wykazów akt oraz instrukcji w sprawie organizacji i zakresu działania archiwów zakładowych (Dz.U. 2011, nr 14, poz. 67, sprost. nr 27, poz. 140).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 27 maja 2019 r. w sprawie sposobu postępowania z aktami spraw sędowo-administracyjnych w wojewódzkich sądach administracyjnych i Naczelnym Sądzie Administracyjnym (Dz.U. 2019, poz. 1004).
- Rozporządzenie Rady (WE) nr 116/2009 z 18 grudnia 2008 r. w sprawie wywozu dóbr kultury (Dz. Urz. UE L 2009, nr 39, s. 1).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 czerwca 2011 r. w sprawie sposobu i trybu udostępniania materiałów archiwalnych znajdujących się w archiwach wyodrębnionych (Dz.U. 2011, nr 196, poz. 1161).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz.U. 2004, nr 102, poz. 1066).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 5 lipca 2005 r. w sprawie działania organów orzekających w sprawach o naruszenie dyscypliny finansów publicznych oraz organów właściwych do wypełniania funkcji oskarżyciela (Dz.U. 2005, nr 136, poz. 1143, z późn. zm.).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 maja 2020 r. w sprawie sposobu ewidencjonowania mienia Skarbu Państwa (Dz.U. 2020, poz. 884).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 grudnia 2011 r. w sprawie organizacji i funkcjonowania kancelarii tajnych oraz sposobu i trybu przetwarzania informacji niejawnych (Dz.U. 2011, nr 276, poz. 1631, z późn. zm.).
- Rozporządzenie wykonawcze Komisji (UE) nr 1081/2012 r. do celów rozporządzenia Rady (WE) nr 116/2009 r. w sprawie wywozu dóbr kultury (t.j.: Dz. Urz. UE L 2014, nr 93, s. 86).
- Ustawa z 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 1040, z późn. zm.).
- Ustawa z 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 1127, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 1781).

- Ustawa z dnia 12 kwietnia 2019 r. o zmianie ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2019, poz. 992).
- Ustawa z dnia 13 października 1995 r. o zasadach ewidencji i identyfikacji podatników i płatników (t.j.: Dz.U. 2012, poz. 1314, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (t.j.: Dz.U. 2020, poz. 256, z późn.zm.).
- Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t. j.: Dz.U. 2020, poz. 164).
- Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i o muzeach (Dz.U. 1962, nr 10, poz. 48).
- Ustawa z dnia 16 września 1982 r. o pracownikach urzędów państwowych (Dz.U. 2013, poz. 269, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 17 lutego 2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne (t. j.: Dz.U. 2014, poz. 1114.).
- Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (t.j.: Dz.U. 2013, poz. 1169, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 1882, z późn.zm).
- Ustawa z dnia 18 października 2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści tych dokumentów (t.j.: Dz.U. 2020, poz. 306, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o rzeczach znalezionych (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 908).
- Ustawa z dnia 20 marca 2015 r. o zmianie ustawy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 2015, poz. 566).
- Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 1541).
- Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 917).
- Ustawa z dnia 22 marca 2018 r. o komornikach sądowych (t.j.: Dz.U. 2020, poz. 121, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. 2020, poz. 1740).
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j.: Dz.U. 2020, poz. 282, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (t.j.: Dz.U. 2016, poz. 239, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 25 lutego 2016 r. o ponownym wykorzystywaniu informacji sektora publicznego (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 1446).
- Ustawa z dnia 25 maja 2017 r. o restytucji narodowych dóbr kultury (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 1591).
- Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 1479).
- Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. Prawo o aktach stanu cywilnego (t.j.: Dz.U. 2020 r. poz. 463, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 30 czerwca 2005 r. o kinematografii (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 2199, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 r. o instytutach badawczych (t.j.: Dz.U. 2015, poz. 1095).
- Ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 r. o Polskiej Akademii Nauk (t.j.: Dz. U. 2015, poz. 1082).

- Ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych (Dz.U. 2019, poz. 848).
- Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 1231, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych (t.j.: Dz.U. 2016, poz. 1167).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j.: Dz.U. 2020, poz. 1444, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. o Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej i Punkcie Informacji dla Przedsiębiorcy (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 1291, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (t.j.: Dz.U. 2019, poz. 1429).
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze (t.j.: Dz.U. 2015, poz. 196, z późn. zm.).
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 28 sierpnia 2020 r., sygn. I OSK 3325/19, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/FCE8475960> [dostęp: 1.10.2020].
- Zarządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 listopada 2016 r. w sprawie szczególnego sposobu i trybu przetwarzania informacji niejawnych wchodzących w skład zasobu archiwalnego archiwów państwowych, doboru i stosowania środków bezpieczeństwa fizycznego oraz organizacji komórek organizacyjnych odpowiedzialnych za przetwarzanie materiałów niejawnych (Dz. Urz. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego 2016, poz. 65).

Bibliografia

- Abgarowicz G., Perłakowska E., Prasal A., *Procedury elektronicznego zarządzania dokumentacją w administracji*, Warszawa 2018.
- Antoniak P., *Ustawa o muzeach. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Biliński S., Cyrankiewicz-Gortyński M., Fal A. i in., *RODO 2019. Plusy i minusy zmian od 4 maja*, Warszawa 2019.
- Bojarski M., Radecki W., *Pozakodeksowe prawo karne. Komentarz*, t. 1: *Przestępstwa przeciwko pamięci narodowej, obronności, bezpieczeństwu osób i mienia, zdrowiu*, Warszawa 2002.
- Bojarski M., Radecki W., *Pozakodeksowe prawo karne. Komentarz*, t. 3: *Przestępstwa w dziedzinie porządku publicznego, wyborów, polityki i inicjatywy ustawodawczej, pracy i ubezpieczeń społecznych, kultury i własności intelektualnej*, Warszawa 2003.
- Chmaj M., *Konstytucyjne podstawy ochrony dóbr kultury*, [w:] *Prawna ochrona dóbr kultury*, red. T. Gardocka, J. Sobczak, Toruń 2009, s. 26–33.
- Degen R., *Archiwa bieżące. Pojęcie i systematyzacja*, [w:] *Archiwa bieżące. Zagadnienia teoretyczne i praktyczne rozwiązania*, red. M. Jabłońska, Biblioteka Zarządcy Dokumentacji, t. 6, Toruń 2015, s. 11–34.
- Drzewiecka D., *Archiwa przejściowe i zbiorcze. Definicja, stan badań, organizacja, i funkcjonowanie w Polsce i na świecie*, [w:] *Archiwa przejściowe i zbiorcze w Polsce. Organizacja i funkcjonowanie*, red. D. Drzewiecka, M. Jabłońska, Toruń 2016, s. 13–32.
- Fischer B., Piskorz-Ryń A., Sakowska-Baryła M., Wyporska-Frankiewicz J., *Ustawa o ponownym wykorzystywaniu informacji sektora publicznego*, wyd. 2, Warszawa 2019.
- Galuba R., *Archiwa państwowe w latach 1918–2011. Podstawy prawne działalności*, Poznań 2012.

- Galuba R., *Archiwa wyodrębnione w państwie demokratycznym*, [w:] Toruńskie Konfrontacje Archiwalne, t. 4: *Nowa archiwistyka – archiwa i archiwistyka w późnonowoczesnym kontekście kulturowym*, red. W. Chorażyczewski, W. Piasek, A. Rosa, Toruń 2014, s. 119–136.
- Galuba R., *Zarządzanie niejawnymi materiałami archiwalnymi w archiwach państwowych*, [w:] *Współczesna dokumentacja – współczesne archiwa*, red. I. Mamczak-Gadkowska, K. Strykowski, Poznań 2018, s. 119–145.
- Gąsior R., *Archiwalia w muzeach. Z problemów teorii archiwalnej*, „Archiwista Polski” 2013, nr 1, s. 48–50.
- Grot D., *Ku przeszłości otwartej. Dostępność archiwów państwowych w Polsce w latach 1918–2014*, Warszawa 2015.
- Grot D., *Prywatne zbiory archiwalne w sferze publicznej: wczoraj – dziś – jutro*, [w:] *Własność a dobra kultury*, red. G. Czubek, P. Kosiewski, Warszawa 2006, s. 49–55.
- Jabłoński M., *Udostępnienie informacji publicznej w formie wglądu do dokumentu*, Wrocław 2013.
- Konstankiewicz M., Niewęglowski A., *Narodowy zasób archiwalny i archiwa. Komentarz*, Warszawa 2016.
- Konstankiewicz M., *Kształtowanie podstaw prawnych działalności archiwalnej w Polsce na przełomie XX i XXI w.*, „Archeion” 2019, t. 120, s. 337–366, <https://www.ejournals.eu/Archeion/120/art/16233/> [dostęp: 1.10.2020].
- Konstankiewicz M., *Status archiwum bieżącego we współczesnym polskim prawie archiwalnym*, [w:] *Zarządzanie dokumentacją, archiwistyka i... koty. Księga jubileuszowa Profesor Haliny Robótka*, red. R. Degen, M. Jabłońska, W.K. Roman, Warszawa 2016, s. 93–104.
- Konstankiewicz M., *Ważniejsze akty prawne regulujące postępowanie z dokumentacją (część IX)*, „Archiwista Polski” 2016, nr 4, s. 71–87.
- Kwiątek F., *Specyfika archiwum Filmoteki Narodowej – Instytutu Audiowizualnego*, „Archiwista Polski” 2019, nr 2, s. 91–100.
- Laszuk, A. *Standardy de iure*, „Archiwista Polski” 2019, nr 2, s. 12–20.
- Leksykon tajemnic*, red. G. Szpor, A. Gryszczyńska, Warszawa 2016.
- Niestrój H., *Zasób archiwalny*, [w:] *Zasada zespołowości w praktyce archiwów państwowych. Studia i materiały*, red. E. Rosowska, Warszawa 2017, s. 38–48.
- Niewęglowski A., Poźniak-Niedzielska M., Przyborowska-Klimczak A., *Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturalnego*, red. M. Poźniak-Niedzielska, Warszawa 2015.
- Niewęglowski A., *Nowa ustawa o rzeczach znalezionych i jej znaczenie dla prawa archiwalnego*, „Archiwista Polski” 2015, nr 3, s. 23–37.
- Niewęglowski A., *Obrót materiałami archiwalnymi – zagadnienia wybrane*, „Archeion” 2014, t. 115, s. 45–72.
- Niewęglowski A., *Spór o własność tzw. „kancelarii hetmańskiej” Branickich. Glosa do wyroku SN z dnia 31 stycznia 2018 r., I CSK 195/17*, „Przegląd Sądowy” 2019, nr 5, s. 98–104.
- Pęksa W., *Prawo archiwalne – wprowadzenie do zagadnienia*, [w:] *Prawo archiwalne. Stan aktualny i perspektywy zmian*, red. H. Robótka, Toruń 2007, s. 17–30.
- Peplowska K., *Archiwa bieżące w świetle prawa*, [w:] *Archiwa bieżące. Zagadnienia teoretyczne i praktyczne rozwiązania*, red. M. Jabłońska, Biblioteka Zarządcy Dokumentacji, t. 6, Toruń 2015, s. 35–55.

- Pepłowska K., *Kilka uwag na temat gromadzenia elektronicznego zasobu*, [w:] *Wokół metodyki archiwalnej. Księga dedykowana prof. Wiesławie Kwiatkowskiej w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, M. Żmudziński, Toruń 2018, s. 353–366.
- Perlakowska E., *Czy instrukcje kancelaryjne i archiwalne są potrzebne? Rola i znaczenie normatywów kancelaryjnych i archiwalnych w procesie tworzenia, gromadzenia i zarządzania współczesną dokumentacją z perspektywy podmiotu publicznego i archiwum państwowego*, [w:] *Współczesna dokumentacja – współczesne archiwa*, red. I. Mamczak-Gadkowska, K. Strykowski, Poznań 2018, s. 29–67.
- Pietrzyk P., *Współczesne uwarunkowania i perspektywy działalności naukowej archiwów – próba diagnozy*, „Archeion” 2019, t. 120, s. 19–49, <https://www.ejournals.eu/Archeion/2019/120/art/16247/> [dostęp 1.10.2020].
- Pluciennik M., *Polska terminologia archiwalna w źródłach prawa*, Warszawa 2020.
- Radecki W., *Pozakodeksowe przestępstwa w dziedzinie kultury*, [w:] *System Prawa Karnego*, t. 11: *Szczególne dziedziny prawa karnego. Prawo karne wojskowe, skarbowe i pozakodeksowe*, red. M. Bojarski, wyd. 2, Warszawa 2018, s. 1073–1111.
- Regliński A., *Archiwizacja dokumentacji w jednostkach państwowych i samorządowych (po nowelizacji ustawy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach)*, Wrocław 2016.
- Ryszewski B., *Teoretyczne podstawy działalności archiwów*, [w:] *Archiwa w nowoczesnym społeczeństwie. Pamiętnik V Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich. Olsztyn 6–8 września 2007*, red. J. Poraziński, K. Strykowski, Warszawa 2008, s. 15–22.
- Sobczak J., *Wolność korzystania z dóbr kultury – standardy europejskie i konstytucyjna rzeczywistość polska*, [w:] *Prawna ochrona dóbr kultury*, red. T. Gardocka, J. Sobczak, Toruń 2009, s. 7–25.
- Stępiak W., *Archiwalia ze zbiorów prywatnych w archiwach państwowych. Czy możliwa jest ich reprivatyzacja*, [w:] *Własność a dobra kultury*, red. G. Czubek, P. Kosiewski, Warszawa 2006, s. 153–159.
- Strykowska S., *Problematyka ochrony dóbr kultury w prawie Unii Europejskiej*, „Archiwista Polski” 2017, nr 1–2, s. 43–53.
- Wikariak S., *Ustawodawca zapomniał nie tylko o IPN*, [wywiad z G. Sibigą], „Dziennik Gazeta Prawna” 2020, nr 180 z 15 września, dodatek: „Gazeta Prawna. Przedsiębiorczy i prawniczy wtorek”, s. B8.
- Wiśniewski J., *Materiały archiwalne w muzeach*, „Archiwista Polski” 2012, nr 3, s. 65–70.
- Woźniak W., *Archiwizacja Internetu – próba podsumowania dotychczasowych prac i ustaleń*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory” 2019, t. 10, s. 75–98.
- Woźniak W., *Dokument elektroniczny – definiowanie na gruncie archiwalnym*, „Archiwista Polski” 2019, nr 2, s. 53–69.